

„BRODEREDE MESTERVÆRKER“

2015

Forord

*A little daily embroidery had been a constant element in Mrs. Transome's life; that soothing occupation of taking stitches to produce what neither she nor any one else wanted, was then the resource of many a well-born and unhappy woman.**

.....

Citat fra „Felix Holt, the Radical“ roman skrevet af den engelske forfatterinde George Eliot (Mary Ann Evans (1819-1880) i 1866 fra kapitel 7.

Arbejdet med „Broderede Mesterværker“ begyndte i 2014 på baggrund af en samling korsstings skilderier som stod hos billedmageren Jakob Clausen (Kolding) og ventede på en udstillingsmulighed. Desuden er der i det Syd- og Sønderjyske indsamlet skilderier så der er mere end 130 skilderier at se. Mange har bidraget til projektets realisering og et godt og tæt samarbejde med Historisk Arkiv for Haderslev

Kommune og Museum-Sønderjylland Arkæologi-Haderslev har været medvirkende til det endelige resultat Tak for det. Kulturelt Samråd for Haderslev Kommune og Velux fonden har ydet kontant hjælp så både udstilling og denne publikation ser dagens lys tak derfor. Andetsteds takker vi de mange bidragydere, de med de gode råd og udlån m.v.

Vi vil mene at udstilling og bog vil give et godt og vigtigt indtryk af de elskede og hadede broderede mesterværker og beslægtede skilderier, samlet for første gang i Danmark.

*Hans Vilhelm Bang
Kurator*

*„Det lille daglige broderi, havde været et vedvarende element i fru Transome's liv, den lindrende optagethed af korssting for at producere noget som hverken hun eller nogen andre ønskede, - blev så styrken for mange ulykkelige kvinder af god familie.“ Forf. oversættelse.

Indholdsoversigt

Titelblad „Broderede Mesterværker“	1
Forord v. Hans Vilhelm Bang	2
Introduktion til „Broderede Mesterværker“ af Hans Vilhelm Bang	3
Det folkelige billede i broderi af Kirsten Rykind-Eriksen	4
Stof og garner af Kirsten Rykind-Eriksen	5
Kort om motiverne v. Hans Vilhelm Bang	6
Evt. billedsektion	7
Udvalg v. Hans Vilhelm Bang (særligt de efter kunstner inspiration)	8
Tak til	9
Forfatterprofiler	10
Kolofon	11

Introduktion til „Broderede Mesterværker“

Af kurator, Hans Vilhelm Bang

Det handler om skildrierer på væggene; små og store fortællinger som man har syntes ville være fine at have hængene i stuerne.

Og netop i år er der grund til at fokusere på kvinders arbejder - i 100 året, hvor de fik valget sammen med tyendet - den væsentligste grundlov i vores demokratiske historie.

I Politikens håndbog „Jeg broderer selv“ - en del af serien „Kvindernes vi-kan-selv“ fra 1963 skriver forfatteren Caroline Larsen i indledningen til afsnittet om stramajbroderiet:

Få broderier har været dyrket med så stor interesse af kvinderne verden over, som stramaj broderi. Det hører til de ældste håndarbejder, som også mænd har fundet glæde og hvile ved at udføre. Under denne benævnelse hører som regel alle syningsarter, hvor stingerne dækker hele overfladen og er syet efter talte tråde. Stramajbroderi er fællesbetegnelsen for broderier udført med kors-, perle-, geobelin-, og flammesting, (samt flere af de 14 ting hun nævner i selve afsnittet. Red.bem). Ens for dem alle er, at disse stinger gør broderiet stærkt i brug og rummer store muligheder for variation i farver og mønstre. Derfor har stramaj broderi gennem tiderne været meget anvendt til større og mindre tæpper i kirkerne, og i hjemmene har det været benyttet til møbelbetræk, puder og tæpper og meget andet. Det har ydermere den fordel, at de kan udføres af materiale af forskellig finhed, der gør stramajbroderi anvendelig til små og fine ting, såvel som større og mere slidstærke. (s. 223) Det må undre at skildrierne/vægbillederne ikke nævnes!

Mennesker har til alle tider fundet det interessant at skildre en begivenhed, en handling eller et sted i billeder; fra hulemalerierne over

de broderede tæpper såsom det berømte Bayeux „Tapet“ til de „Broderede Mesterværker“-stramaj skildrierne, som er emnet her.

Bayeux værket roderet, i, næsten 70 meter langt, som det ses i dag og med en bredde på ½ meter. Med totrådet uldgarn og fem forskellige stinger fortæller tæppet om historiske begivenheder i perioden 1064-66: Episodisk opbygget og med en vrimmel af fugle og andre dyr i de to borte, der følger hovedfortællingen for oven og neden.

Motiv, sandsynligvis fra 1950'erne: Snedig bonde vil fange ligeså snedig ko!!

Bayeux tapetet er sandsynligvis et kvindearbejde, skabt af politiske grunde. Men det mest interessante i denne sammenhæng er dog det udførte håndarbejde, der i sin detailrigdom og koloristiske fantasifuldhed, er på et højt dekorativt niveau.

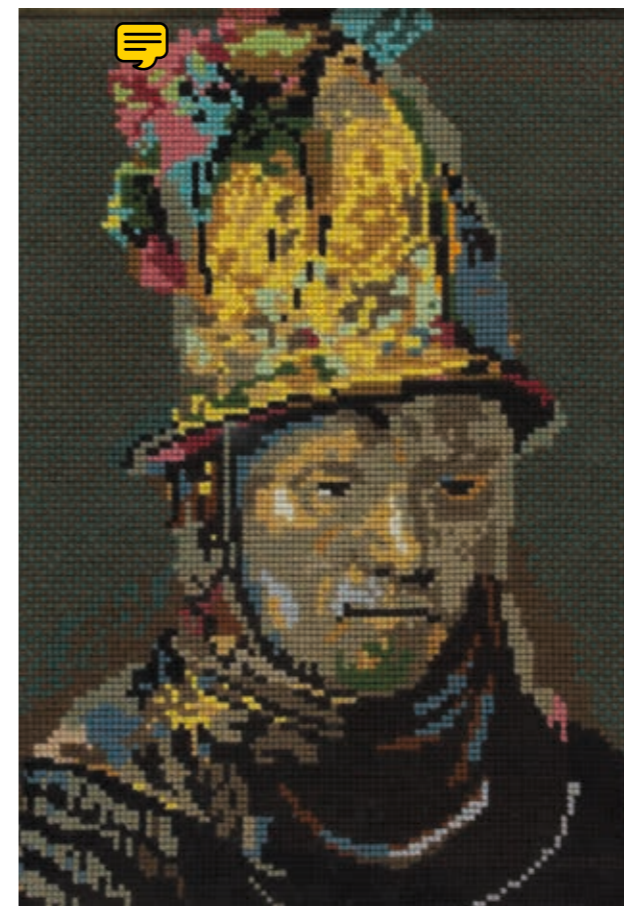
Tiden synes at kalde på billedtæpper, og det samme gjorde tiden fra 1890 og frem, og det er denne periode udstillingens skildrierer er fra. Ønsket om vægdekoration kunne synes umætteligt - se interiørbillederne i denne artikel!

Hvor kommer idéen fra?

Idéen til udstillingen kommer fra tidligere galleriejer (Galleri Slotsgrunden i Haderslev), soldat, socialrådgiver og billedmager Jakob Clausen (Kolding). Hans lyst og evner til at se det interessante i det for mange uinteressante har tidligere resulteret i den første postkortudstilling på tur i Danmark i 1975. Jakob Clausens virke i Haderslev kom til at få stor betydning for dansk kunsthåndværk, da han i perioden 1974-1984 havde et tæt samarbejde omkring de nu berømte Ekskole-elevs arbejder. I dag arbejder han med, hvad han selv kalder „tomme billeder“ på pølsebakkor og formelementer i billeder, som ikke har en egentlig fortælling. Og så samler han på broderede skildrierer! Det er denne samling der danner grundstammen i udstillingen.

Vi kalder udstillingen „Broderede Mesterværker“ fordi mange af de skildrierer, der vises, er udført i broderiteknik, og fordi en del af dem bygger på billedkunstneres værker. F.eks. Delfter billederne, L.A. Ring og F. Vermehren, C. W. Eckersberg, Julius Exner og mange andres billeder, eller tidligere kunstneres MilleFleur tapeter og stilleben malerier.

Manden med den gyldne hjelm, Rembrandt van Rijn, originalen i Gemäldegalerie, Berlin.

Sædemanden af F. Vermehren, dk, original af Jean Froacois Millet, 1865, Walters Arts Museum, Baltimore, Maryland, USA.

Nederlandsk motiv med stikkende husmoder. Mønster og oprindelsesland ukendt.

Redningsbåden køres gennem klitterne, efter Michael Ankers værk af samme navn fra 1883, hænger på Skagens Museum

Det, vi hver for sig hænger på vores vægge, kan altid diskuteres, og det kan udstillingens skildrierer også, men her vil vi fokusere på billedernes fortællinger, kulturhistorie, brug og materialer. Denne udstilling er den første af sin art i Danmark og sætter fokus på disse stramaj skildrierer, som der bl.a. står i Gyldendals ordbog for folket (1914) om at det er „Andre billeder end malerier-dækket med glas“.

Om broderiets udvikling

Dekorative broderier, der udspringer af menneskenes årtusind gamle lyst til det dekorative, med mønstre, ornamenter, fugle og blomster samt andre stilliserede former er kendt tilbage fra bronzealderen. I denne sammenhæng har f.eks. Skrydstruppigens trøje (ca. 1370-1350 f. kr.) en bort med broderi i flere forskellige stinger. Den mere frie syning med kontursting ses først i vikingetiden omkring 970 e. kr. at brodere er et

internationalt håndarbejde og kendes fra såvel Indien som Kina helt tilbage til 3000 f. kr. Måder og materialer nåede gennem handelsveje, som f.eks. Silkevejen, til Mellemøsten og Middelhavslandene. Her blev det fyrstehofferne, der tog det til sig og kunne benytte teknikkerne til tæpper af stor pragt. I en periode var det en kostbar og tidskrævende dekorationskunst. Fabeldyr, figurer, legender og politiske historier, omgivet af ranker og ornamenter, som f.eks. i Bayeux tapetet på hvidt lærred og på store kroningskåber (hvad er de så lavet af?). Kirken anvendte især broderede billeder til dens mange ritualer. Udførelsen af disse store, smukke og detaljerede broderier blev oftest udført i klostrene. Den øgede velstand blandt de højere stænder gjorde, at der opstod professionelle broderere og perlestikkere, der udførte dragtbroderier. Perlestikkerne virkede også ved større hoffer, havde egne værksteder, hvorfra de kunne leve-

re broderi forlæg og anden inspiration foruden materialer.

Den verdslige udbredelse af broderi foregik især efter, at de første mønsterbøger kom i slutningen af 1500-tallet. Herhjemme skabtes mange broderede vægtæpper, der fungerede som en form for slægtstavler med monogrammer og våbenskjolde.

I slutningen af 1700-tallet begynder kvinderne at brodere skildrier i kunstbroderi. Motiverne var landskaber, blomster og symbolske opstillinger i en romantisk stil. Stilen har i øvrigt holdt sig op i det 20. århundrede, hvoraf der er eksempler på udstillingen.

Når fine folk skulle vise deres økonomiske og kunstneriske formåen, blev det ofte gennem f.eks. kongeligt procelæn, og ofte kakler/fliser med Hollandske hverdags motiver i blåt. Det ses i dag bl.a. på Christian d. 6's Erimitage slot udenfor København. Utallige af disse flise motiver er at finde som tarmaj mønstre op til i dag. Det væres sig husdyr, landbrugsmotiver, hjemmesyssel motiver osv.

I sidste halvdel af 1800-tallet blev korsting på stramaj og kanvas populært. Disse blev benyttet til møbelbetræk, puder, skærme og mindre

Navneklud fra 1878. Oprindelse ukendt.

gulvtæpper.

Korstingsmønstre, brugt i Danmark, kom især fra Tyskland fra Berlin (Berlin Woolwork) og Düsseldorfer skolen. Mellem 1810 og 1830 fremkom der over 10.000 designs, der næste overtog markedet i særligt de angelsaksiske lande. Vigtigt var de meget klare farver, som kom til at dominere markedet. De blev importeret og forhandlet med garn og andet tilbehør i broderiforretninger- en ny industri opstod og eksisterer stadigvæk med påtrykte motiver på stramaj.

Korsting og billedkunstnere

Det var bl.a. billedkunstnere, som i midten af 1800-tallet skabte modtræk til denne industri. Bl.a. udarbejdede danske kunstnere såsom P. C. Skovgaard og hans kone Georgia mange mønstre og tegninger til broderier. Kristiane Konstantin-Hansen drev i perioden 1873-1903 en broderiforretning i København sammen med Johanne Bindsbøll og Anna Sarauw. Deres mønstre blev overtaget af Clara Wæver*(1855-1930).

Clara Wævers slægtsnavn nedstammede fra tidligere generationer af vævere. Selv kom hun til at være produktiv indenfor broderikunsten. Hun lærte at brodere på Betzy Jacobsens pigeskole samtidig med, at hun havde job i en broderiforretning. Allerede i 1890 fik hun og søsteren tilladelse til at drive detailhandel. De udviklede en virksomhed som blev kendt i hele Norden for sine specielle korstingsmønstre med naturmotiver i højsædet og en omfattende uddannelses virksomhed. Claras søster Augusta tog sig af forretningen, mens Clara var ansvarlig for undervisnings-delen. Forretningen blev i 1917 solgt til N.C. Dyrlund, som videreførte Clara Wævers stil.

Clara Wæver blev synonym med alle de mønstre, som blev solgt i butikken. Søsternes virksomhed blev i høj grad et begreb, så det ikke altid vides, om det er personen eller forretningen, der er tale om.

Landbo liv. Hølæs køres hjem, motiv formentlig fra 1930'erne. Oprindelse ukendt.

8

Familien Rosenstand overtog i 1953 forretningen, og erstattede i 1990'erne de tidligere bomuldsgarner, som var så typiske for Clara Wævers mønstre, med de glinsende moulinégarner (DMC). Rosenstands overtagelse betød tilknytning af kunstnere som Mads Stage og Gitz Johansen. På samme måde som Thorvald Bindsbøll, Konstantin – Hansen, Kristian Møhl Hansen og PC. Skovgård var tilknyttet den butik, Clara Wæver overtog i 1903. I 1958 grundlagde Jørgen Rosenstand eget firma "Eva Rosenstand a/s". Han arbejdede med kunstnere som Falke Bang, Leif Ragn Jensen og Verner Hancke. Firmaet udviklede broderi pakker - en færdig pakke med alt til et broderi - før klippede man stof ud i forretningerne, fandt garner og mønstre - nu alt i et. I 1976 blev Eva Rosenstand og Clara Wæver lagt sammen i et nyt firma, som i 2003 blev overtaget af det i 1854 grundlagte firma Permin i København. Permin anses for at være det største danske firma for broderiartikler ved siden af O. Oeh-lenschläger Eftf. ApS (grundlagt 1874!).

Hvordan fik man fat i mønstre?

Nye trykteknikker gjorde det muligt fra 1860'erne og frem, at fremstille illustrerede familieblade, som bl.a. Illustreret Tidende (1859-1924) og Familie Journalen (1877-) begge gennem - illustrerede og fortællende i billeder.

Carl Aller og hans kone Laura Aller var tidens fremmeste bladudgiver og begyndte, udover Familie Journalen i 1877, allerede i 1874 at udgive Nordisk Mønster-Tidende, Journal for Toilette og Dame-Haandarbejde (1874-1952). Først i Danmark, senere i såvel Norge som Sverige. Laura Aller fungerede som redaktør til 1917. Forbilledet var udenlandsk, blandt andet det tyske Der Bazaar. Familien Aller var internationalt orienterede og rejste en del for at hente de nødvendige idéer hjem.

Der eksisterede ikke ophavsret og kopirettigheder og dermed regler for, hvorledes man benyttede andres billeder eller tekster. Nej, man kunne klippe, oversætte og genbruge fra andres publikationer – efter eget behov – og det blev gjort.

Dette var årsag til, at der kom meget aktuelt stof i Nordisk Mønster-Tidende (NMT) indenfor strikning, hækling, korssting, syning, broderi og knipling og dertil hørende mode.

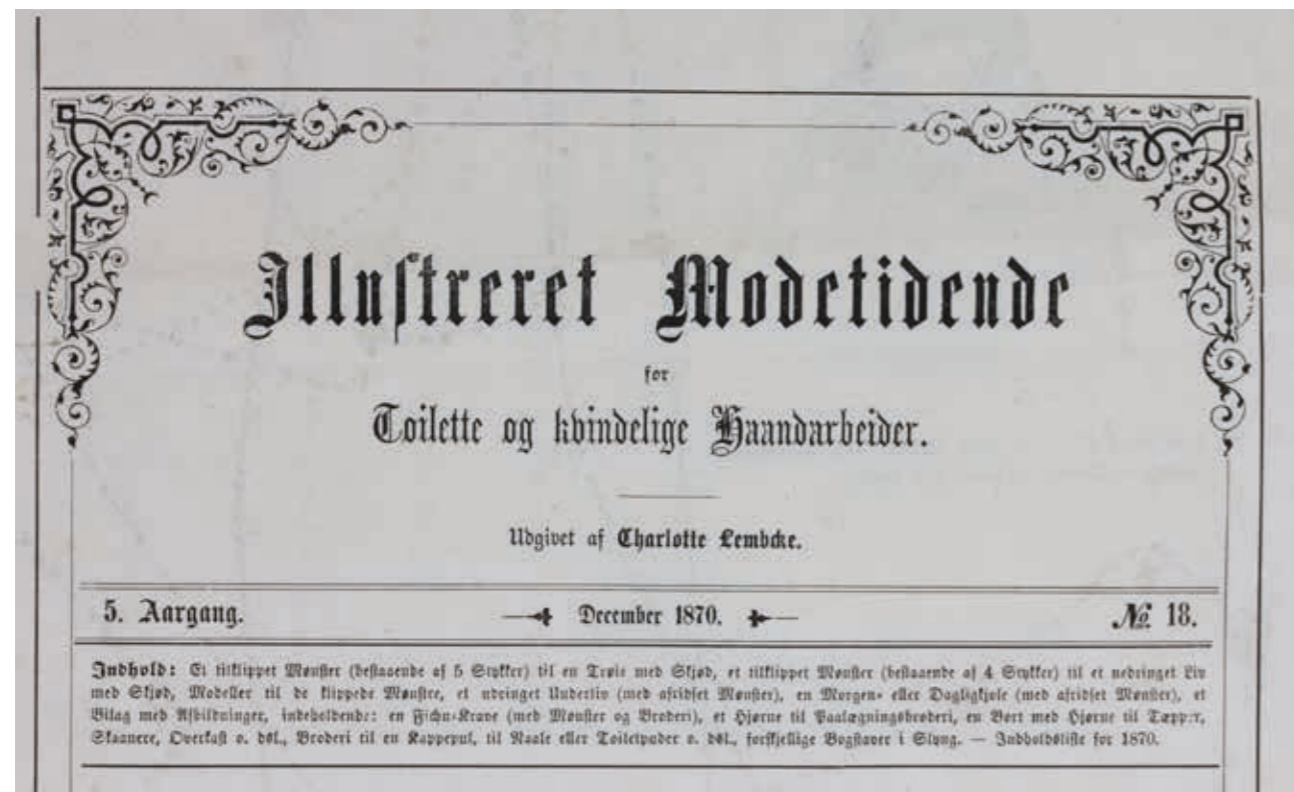
9

Abonnementerne på NMT blev altid tiltalt Læserinderne!

Nordisk Mønster-Tidende var en konkurrencestærk erstatning for bl.a. Charlotte Lembcke's Illustreret Modetidende for Toilette og kvindelige Håndarbejder, der allerede begyndte at ud-

komme i 1865 - men kun holdt til 1871!

Hvornår kommer så skilderierne i Nordisk Mønster-Tidende? Det gør de omkring 1905 og bliver der, tiltidsskriftet ændrer navn i 1953 til vor tids Femina.

Masseproduktion af billeder fra sidste halvdel af 1800-tallet og frem kunne forbinde en kulturel holdning (den gode og accepterede kunst til folket) og det kommercielle formål, der kunne læses i Allers Illustreret Familie Journal i 1877: „Bladet vil saa vidt muligt, igjennem smukke Illustrationer, holde læserne a jour med Nutidens vigtigste begivenheder, og vil sørge for, at de mange herlige billeder, der nu kun findes i de kostbare Pragtværker i fortrinlige gjengivelser, kunne komme Almenheden i hænde“.

Samme tankegang kunne ofte bemærkes i måden NMT blev redigeret! Derfor kunne flere danske kunstneres og senere udenlandske, se deres malerier gengivet i flotte farver omsat i stramaj/korsstingsmønstre – f.eks. L.A. Ring, Otto Bache, Vermehren, van Gogh, Picasso, Rembrandt og flere skagensmalere.

Et koppel Hester udenfor Lindenberg Kro, efter Otto Baches værk af samme navn, 1881, Statens Museum for Kunst.

Ugebladspressen havde stor betydning for spredningen af mode, toilette, håndarbejde og

kvindeliv som sådan- emancipationen var undervejs allerede fra 1860'erne. Ugebladene var rettet mod kvinder og deres interesser, men havde også stofområder, der kunne interessere og fascinere familien. Et utal af ugeblade så dagens lys i perioden 1875-1920; omkring 600. Men få overlevede!

Jeg vil nævne det, som i Birgitte Wistofts bog „Tyrannisk, men uundværlig“ (2007) kaldes det „konservative“ Illustreret Tidende der udkom i perioden 1859-1924. Bladet bragte nyhedsstof, aktuel oplysning, litterært stof og underholdning,- gennemillustreret med xylografer - det bedre borgerskabs familieugeblad. Ikke så meget om håndarbejde!

I 1877 kom Ude og hjemme, som må anses for at være til den mere litterære avantgarde og holdt til 1884. Småborgerskabet fik i samme år Illustreret Familie Journal med underholdning og aktualitet samt spændingslæsning – det udkommer stadig og udgives fortsat af Aller Media A/S. I 1912, kort før 1. verdenskrig, udkom Vore Damer (1912-1940) henvendt til det højere (bedre) borgerskabs kvinder. Målet med ugebladet var at fokusere på et æstetisk og enkelt ideal for hjemmets indretning og drift i en tid, hvor klunketiden ansås for at være småborgerlig og hushjælp omkring 1940 stadig sværere at få og beholde. Bladet henvendte sig til den moderne dame, der vil og kan det hele, og ikke lader sig nøje, men skal have uddannelse, ægteskab, skønhed og trygge smukke rammer for livet. Vore damer er præget af det fine, hvide broderi, og beskæftiger sig i stor udstrækning med artikler om tidligere tiders gobeliner, bl.a. fra Cluny Museet i Paris og Bayeux tapetet. Desuden med mere naive begivenheds broderier som af Kongen og Dronningen, der besøger Sønderborg i 1840 og rider gennem en æresport. Læreklude er også et tema, som behand-

Elna Mygdal, 1868-1940. dansk Tekstilsforsker, museumsinspektør ved Danske Folkemuseum, senere Nationalmuseet 1919-1925. Broderiuddannet, afgang fra Kunstakademiet 1904 Pioner i indsamlingen af danske folkedragter og folkelige tekstiler.

les af den broderikyndige Elna Mygdal*. Samt broderier fra Dansk Folkemuseum (nu en del af Nationalmuseet).

Andre artikler, i Vore Damer, handler om den tyske kunstindustri og dens frembringelser inden for det finere broderi, eller har fokus på danske kunstneres motiver, mønstre og ranker i korssting. Kort før udbruddet af 1. verdenskrig præsenterer Vore Damer Dansk Husflidsforenings arbejde og deres kniplinger, broderede puder, fodpuder, duge og løbere m.v. – det meste hvide broderier - måske skyldes interessen, at foreningens formand var Emma Gad! Lidt senere samme år (1914) præsenterer Christian Permin vægtæpper i broderi designet af den nationalromantiske kunstner Gudmond Hentze (1875-1948). Enkelte Biedermeier -motiver (en stilretning fra ca.1815-1840) vises også, men det egentlige og grovere skilderiarbejde ses ikke repræsenteret i Vore Damer, hverken som mønster eller billede. Men annoncer for broderiforretninger over alt i Danmark er der masser af i hvert nummer.

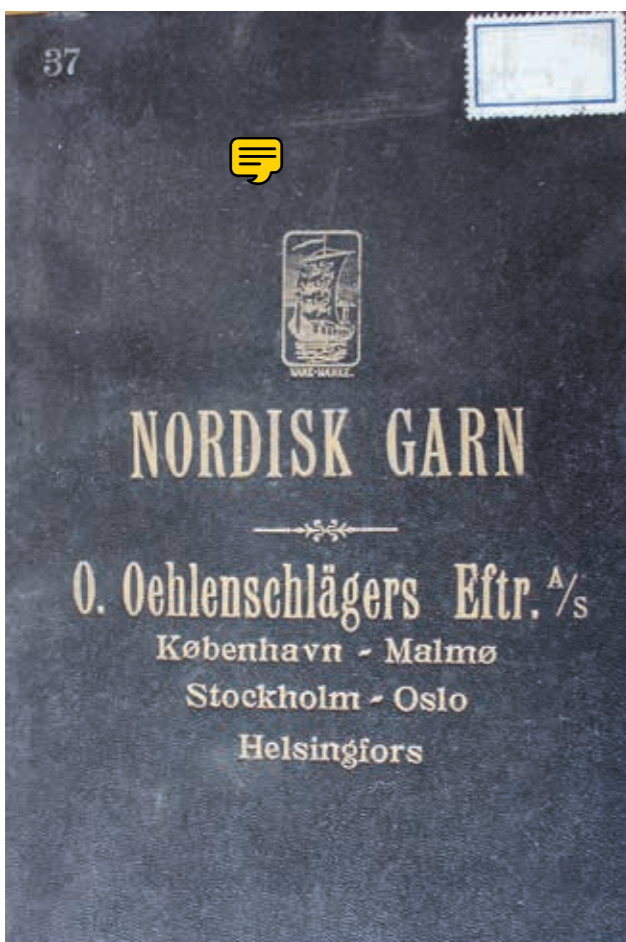

Dagligstue fra 1936 fra Nordisk Mønster-Tidende s.å.

„De broderede Mesterværker“ ses sjældent omtalt eller behandlet i forskning om håndværk og håndarbejde. Deres æstetik blev opfattet som sentimental, overdekorativ og nostalgisk, der formodentlig er årsagen til, at næsten ingen har haft øje for dette forskningsfelt. Men det er også udtryk for et hierarki på området.

Denne type håndarbejde nedvurderes til rent håndværk, fordi der mangler originalt design, som kommer fra skaberen af billedet. Uanset de mange mønstre i ugeblade m.v. så er de en del af den tekstile kulturarv, som det er værd at bevare, ikke alene af æstetiske grunde, men også i et sociologisk og kulturhistorisk perspektiv.

I Danmark har der været en række centrale aktører indenfor broderiets verden. Clara Wæver er nævnt og i dag er dette firmas stil, motiver m.v. overtaget af firmaet Permin. "Permin of Copenhagen" er et dansk/europæisk firma med hovedsæde i Danmark og datterselskaber i Norden og Tyskland. Det er under de stramme tider i forbindelse med 1. Verdenskrig at Permin udvikler ideen om broderimønstre til mangfoldiggørelse. Tidligere lånte man mønstrene og leverede dem tilbage efter brug. I dag kører al i den digitale tidsalders teknologier

Nordsiden af Nyhavn i København. Oprindelig pudemønstre, oprindelse ukendt!

"Selskabet til Haandarbejdets Fremme", i dag foreningen Håndarbejdets Fremme (HF), begyndte i 1928 at arbejde for udvikling af håndarbejde ud fra danske motiver og med hjælp af danske kunstnere. Dette arbejde udvikledes med værksteder, lokalafdelinger og egne forretninger, samt håndarbejdsskoler og seminarium. I 1934 begyndte HF at udgive et medlemsblad, der bl.a. fortæller om dansk og udenlandsk tekstilhistorie.

HF begyndte allerede i 1930 at udvikle Dansk Blomstergarn sammen med farveren Ejnar Hansen i Vejle med udgangspunkt i danske almuetekstiler fra 1800-årene. I 1996 skete en nødvendig reorganisation, hvor forenings- og produktionsdelen blev adskilt, og egne forretninger lukket. I 2009 overtog det i 1874 grundlagte broderidesign firma O. Oehlschläger producentrettighederne til Håndarbejdets Fremmes broderimønstersamling og andre af deres materialer.

Broderiarbejdet afspejles i de mange annoncer for broderihandlere, der ses i ugeblade for kvinder fra 1900 og frem. Eksempelvis viser research i Haderslevs vejvisere, at der i 1904 var fire broderiforretninger, i 1929 fem, under 2. verdenskrig fire og efterfølgende tre., Op til 1970 var der fire så var nedturen i gang med tre broderiforretninger i 1977-1983, to i 1989-1994 og den sidste, IM Broderi på Torvet 8 indehaves af Inga Olsen og Marie Heinsvig. Inga Olsen begyndte hos Rudbæks broderiforretning i 1966, butikken overtages af O. Oehlschläger i 1969 med Inga Olsen som bestyrer 1969 - 1975, hvor hun køber butikken og driver den til 1995, da den lukker, hvorefter der ikke ses broderiforretninger i Haderslev mere! Blandt de andre standhaftige broderiforretningsejere i samme periode ses Agnes Hansen på Grave 21, Hanne Boysen, Bispegade 18, Magdalen Schmidt, Nørregade 7 og Broderimagasinet, Stormklokken.

Overvejelser

"Den gode smag" kan ikke døje dem, de to-neangivende indenfor broderi og kunst ringe-

agter dem, ser dem ikke, og museerne har ikke opdaget dem endnu - hvis de har, er de godt gemt - disse broderede skilderier.

Det gør dem kun mere interessante i en kulturhistorisk sammenhæng. Både set som "folkelig" beskæftigelse, kvindesyssel og som udtryk for egnsnæssige kulturelle forskelle. (måske har jeg tolket din tekst forkert ved at foreslå egnsnæssige?)

Poul Henningsen, kulturradikal kritiker (1894-1967) ville nok kalde dem "forloren folkelighed". Men skal skilderierne underkastes kunsthistorisk analyse, når de er udtryk for en underholdningsvare eller for et sentimentalt ønske om at romantisere en bedre fortid i en for de fleste tilgængelig form?

Den tyske filosof og skribent Walter Benjamin (1892-1940) skrev i 1935 et essay om Kunstværdi i reproduktionens tidsalder, hvor han tænker på, hvorledes nøjagtige kopier af klassiske værker kan mangfoldiggøres, og dermed nå langt flere, end det originale værk kan. Men er de broderede skilderier et resultat af denne form for industrialisering? Eller er der tale om værker som i en helt anden form reproducerer oprindelige billeder og dermed ikke repræsenterer værket mere? derimod en materiel anderledes opfattelse, som kan mangfoldiggøres i form af de viderebragte mønstre?

Derfor er det også interessant når den danske billedkunstner Thomas Wolsing skaber nye, samtidige broderede skilderier på computeren,

"Det er også interessant at tænke på reproduktion i forhold til industrielt produceret reproduktion versus reproduktion som bliver produceret af brugeren selv"

som broderes - dog i unika værker - og beskæftiger sig med motiver fra det såkaldte "udkantsdanmark" i det 20. årh. - måske er vi her tættere på Benjamins tanke om det reproducerede kunstværk?

Men uanset, som Benjamin skriver, er kunstværkets her og nu, dets engangseksistens på

det sted, hvor det befinder sig, bortfaldet!

De broderede skilderier repræsenterer indtrykket af et rigere hjem med "rigtige" billeder på væggene, reproduceret i kraft af funktion som højtids-gaver og erindringsbilleder, et ønske om social autenticitet. Overklassens repræsentative hjem efterlignes i arbejder- og bondehjem- som Poul Henningsen skriver i Hvad med kulturen- en kommenteret billedbog fra 1933.

Bogen og hans Danmarks-film fra 1935 må dog ses i tidsmæssig sammenhæng, nemlig forsøget på at skabe en form for kulturfront - imod det falske, forlorte og forløjede, som PH så i bl.a. fascismens frembrud i Italien og Tyskland. Broderiet er ikke et uskyldigt håndarbejde, men en industriel masseproduktion, der i hjemmene kan signalere alt fra romantik, sentimentalitet eller nostalgi efter det, der var engang. Eller nationale symboler, der fastholder en bestemt holdning som Dybbølbillederne. En dekorativ "kunst" til at fastholde et mere traditionsbundet kultursyn eller - som nogen vil påpege, kitsch for hyggens skyld og imod tidens avantgarde! Af nogle også kaldet trivialkunst.

I Den Store Danske Encyklopædi læses: "trivialkunst, billeder med stereotype eller klichéagtige motiver, ofte udført som serieproducerede efterligninger af egentlig billedkunst, men uden kunstnerisk værdi. Betegnelsen, der er lånt fra litteratur, er anvendt af kultureliten for at hævde egen smag. Men ikke mindst siden 1960'erne har trivialkunsten leveret materiale

til billedkunstnere som Asger Jorn, Bjørn Nørsgaard og især Lars Ravn som led i en kunstnerisk strategi.

Citat Kira Bang-Olsson.

Trivialkunst er i Danmark beslægtet med

begrebet fiduskunst, der ligeledes har karakter af masseproduktion, men desuden ofte markedsføres med falske biografiske oplysninger om den hyppigt anonyme kunstner. Kendte motiver er stovte fiskere (ikke bare Michael Ancher?), inladende sigøjnerpiger og grædende børn, hvoraf flere har rødder i ældre kunst."

Anvendt litteratur:

Adriansen; Inge: "Tekstiler med nationale motiver", Spørg Birgitte! Festskrift til Birgitte Kjær. Den Gamle By 2007, s.153 . ISBN: 87-89328-30-2.

Beck, Thomasina: The Embroiderer's Story: Needlework from the Renaissance to the Present Day. David & Charles UK, 1995. ISBN-13: 978-0715302385

Ginsburg, Madeleine: "The illustrated history of textiles". Studio Editions, 1991, edited by Madeleine Ginsburg, foreword by Charles Saumarez Smith. 1991. ISBN: 1-85170-446-9

Jensen, Klaus Bruhn (red.): Dansk Medie Historie bind 2, Samleren, 1997.

Jones, Mary Eirwen. A History of Western Embroidery. Watson-Guption Publications (1969). ISBN-13: 978-0289796559

Larsen, Caroline: Jeg broderer selv., Politikens Håndbøger no. 190 (I serien Kvindernes vi-kan-selv serie. Udg. 1963.

Muller, Marion. - Ormond, Brande.: Museum Masterpieces in Needlework, Boston, Houghton Mifflin Co 1978

Sarauw, Christian: "Fra billedkunst til broderi", Billedkunst 8. årg. No.1, 2000, s. 20-29.

Warner, Pamel: Embroidery : a history. Batsford, 1991. (A Batsford book) ISBN: 0-7134-6106-3

Wistoft, Birgitte: Tyrannisk men uundværlig, Post og tele Museum, 2007.

Forskellige numre af Nordisk Mønster-Tidende, Illustreret Modetidende for Toilette og kvindelige Håndarbejder, Og Vore Damer.

Norske kilder:

<https://snl.no/broderi>

Astrup, Edle m.fl.: Sting og søm i gammelt og nytt broderi, 3. utg., Ganderton 1973, ISBN 82-03-05882-5.

Lucinda: Stingleksikon, 2000, ISBN 82-51205905,

Mundal, Karin: Den store broderiboken, 1994, ISBN 82-7774-010-7.

Sjøvold, Aase Bay: Broderikunst og prydsøm : en liten historisk oversikt, 1976, ISBN 82-7143-003-3

Netkilder:

<https://www.etsy.com/ca/search?q=gobelin&page=5>

http://www.metmuseum.org/special/Crossing_the_Channel/50.r.htm

<http://www.answers.com/topic/thomas-lawrence>

<http://www.Den Store Danske Encyklopædi>

Det er interessant at tænke på, at såvel den danske billedkunstner Asger Jorn som hans kollega Richard Winther købte trivielle malerier hos marskandiserne i 1950'erne og 1970'erne, for at bearbejde dem til nye udtryk, en form

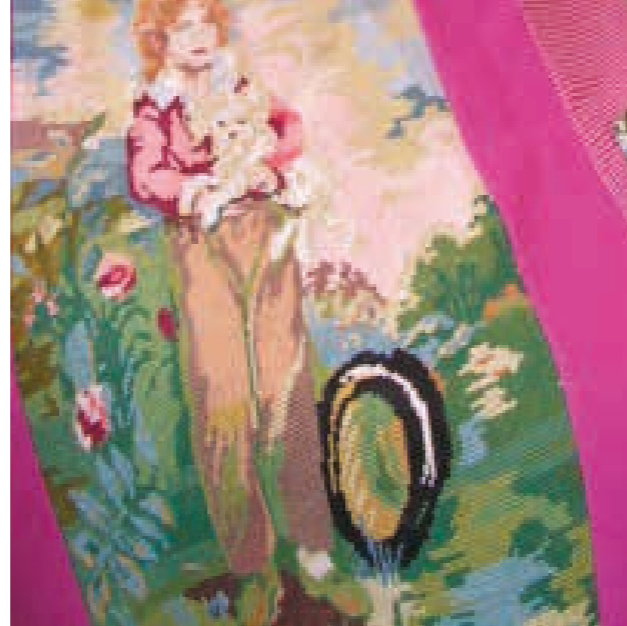

Stue fra 2009, det moderne hjem med broderede skilderier. Gram. Foto Danbolig Vojens.

for billedstorm, for at gå til kanten med nye kunstneriske udtryk - ligesom de broderede skilderier i dag bliver til puder, tasker og andre nyttegenstande!

Fortidens analoge stramajskilderier - er også "oversat" til nutidens digitale billeder som bl.a. kan resultere i billeder af avatarer eller som i Thomas Wolsing stramajbroderi, der giver indtryk fra udkantsdanmark. Der ligger en genkomst af muligheder i "Broderede Mesterværker".

THE ONE WHO FIRST COMES TO THE MILL IS HIM WHO FIRST GETS PAINTED, 2010-11, stramajbroderi, 137 x 140 cm. Tilh. Skive Kunstmuseum.

På internettet ses mangeartede benyttelser af stramajbroderiet- de ender som tasker og som dele af jakker. Der ses fortsat nye udkast til mønstre over ældre billedkunstners værker såsom Munchs Skriget. Der er nye retninger på vej i stramaj broderiet- nye generationer har måske valgt fra at motiverne er som de broderede mesterværker og de nederlandske interiør motiver- men de broderendes fantasi skaber nye billeder.

Ikke bare nye billeder, og motiver, men såmænd også nye sentenser, eller eksempelvis bannere fra Games of Thrones på: www.pinterest.com/carriechelle/embroidery-ideas-quotes/ andre interessante, internationale korsstings sider er bl.a. <http://pontocruz.me/> og <http://www.creationpointdecroix.com/index.php/en/creation-point-de-croix/feuilletez>.

Multikunstneren Jacob Haugaard designer sine egne jakker m.v. og optræder gerne i farvestrålende beklædning af forskellige stoffer og applikerede broderier!

Man kan fint forestille sig, at der opnås en "ny" sanselighed i disse skilderier, i måden af benytte dem på, et nyt rum i oplevelsen af skilderier med historier at fortælle. Se på <http://www.tricksyknitter.com/knitting-chart-maker/shared-charts/pattern-motifs/> her er der masser af inspiration til mønstre til stramaj.

Hvis man vil prøve at skabe mønstre efter egne billeder, kan man benytte applikationer som Crosti eller iBeadBpix til android telefoner, eller til iPhones Tablets: Cross Stich Camera.

God fornøjelse!
Hvb 2015

Det folkelige billede i broderi

Af kulturforsker, mag.art. Kirsten Rykind-Eriksen

”Broderede Mesterværker” – hadet og elsket!

Et maleri af Van Gogh, af Rembrandt, af Vermeer eller et idyllisk landskab med bindingsværkhus og landsbykirke og ikke mindst skoven med den brølende hjort er sammen med mange andre motiver og genbilleder omsat i korsstingsbroderi og vises på udstillingen ”Broderede Mesterværker”. Man kan forundres over sådan en fremgangsmåde! Anerkendte malere omsat i korssting? Kunne deres motiver ikke bare blive på lærred og papir? Broderier har siden slutningen af 1400-tallet haft deres egne mønsterbøger og forlæg, hvor motiver og ornamentter til stadighed er blevet fornyet og sat sammen på anderledes måder. Hvorfor gik man helt nye veje efter broderiforlæg i slutningen af 1800-tallet? Det broderede resultat kalder vi ”Broderede Mesterværker”, som hades af mange og elskes af udøverne.

Ifølge udsagn skyldes hadet, at malede scenerier og figurer forgroves ved omsætning til korssting. Disse hører til talt syning, der går over 2 x 2 tråde, hvorved konturer og fladeafgrænsninger ikke kan gøres nuanceret, det samme gælder skygger, linjer og former. Det er noget andet, hvis motivet er malet eller tegnet med henblik på at skulle broderes, hvor der ved motivets tilblivelse tages hensyn til, hvilken teknik, det udføres i. Dette gælder f.eks. mange broderier med blomster. Hertil kommer, at stoffet stramaj, som langt de fleste ”Broderede Mesterværker” er syet på, er et groft stof med åbne huller, hvilket er årsag til, at stramaj foretrakkes – det er nemlig let at tælle og sy i. Det sidste klagepunkt er garnet, der udgør et væsentligt element i broderiets udtryksform. Ofte er der brugt for løst spundet og tykt uldgarn, det falmer og bliver nemt nusset. For 100 år siden foretrak man Zefyr garn, men det havde de nævnte skavanker. Til gengæld var det ikke så dyrt og dækkede stramajbunden, hvorved broderiet fik et fyldigt udtryk. Desuden kritiseres, at motivet som regel er trykt med farver på stramaj. Hos den broderende person, foregår der ikke nødvendigvis et kreativt arbejde, der sys bare efter de påmalede eller trykte linjer.

Modsat elsker dem, der broderer, arbejdet. De fortæller, at det er nemt at sy korssting efter det farvede påtrykte motiv. Man bliver hurtigt færdigt med sit arbejde, og motiverne virker tiltalende. De synes, at arbejdet er meningsfuldt og lystfyldt.

Fronterne har været trukket hårdt op de sidste 100 år mellem tilhængere og hadere af de ”Broderede mesterværker”. Derfor vil jeg i det følgende se på, hvad der kendetegner det folkelige billedudtryk, hvor stammer det fra? Hvad

er dets rolle? Og hvordan er det blevet mangfoldiggjort fra tegning, tryk og over til broderi?

Billeder som udtryk for drømme og livsstil

Billeder og vægudsmykninger har altid udgjort en del af boligindretningen, udført mere eller mindre kunstnerisk og i større eller mindre mængder. Vægudsmykninger er kendt lige siden hulemalerier hos jordens første mennesker. Disse fortæller om jagtdrømme og aktuelle dyr. Billeder har til alle tider været et kommunikationsmiddel og er brugt instrumentalt: Det kan være som statussymboler og ønske om at markere egen stand og økonomisk formåen eller demonstrere hvilken socialgruppe, man gerne vil tilhøre og stræber efter at opnå.

Billeder kan også bruges som et opdragelsesmiddel, hvor scener og situationer fortæller om et ønsket familieliv – om forholdet mellem mor, far og børn, hvor dagliglivet kobles til religiøse situationer, eller om, hvordan børn lærer ud fra natur og dyr. Opfattelse af kønsroller kan ligeledes udtrykkes gennem malede eller tegnede figurer og scenerier.

Billeder kan bruges til at udtrykke det underforståede, som man gjorde omkring erotiske emner i 1800-tallet og begyndelsen af 1900. Navnlig Den brølende brunstige kronhjort er udtryk for det erotiske, og var utrolig populær i den nævnte periode. Det samme gælder eksotisk udseende kvinder med dybt nedringede bluser og et slør, der halvt dækker ansigtet.

Billeder, også de broderede, er brugsgenstande, der har et udsagn. De udtrykker drømme, holdninger, sindelag, pædagogik eller selvforståelse. Fra omkring 1850 indgik billeder som en fast del af boligindretningen. Først hos handels-, håndværk- og industriborgerskabet og efterhånden hos hele befolkningen. Når de hænger i ens daglige omgivelser, sætter de sig fast i hukommelsen. Motiver og scenerier internaliseres i bevidstheden og kan blive del af ens selvforståelse, eller måske det direkte modsatte. Derfor er det interessant at studere billed-

motiver, hvad de kommunikerer og hvem, der fremstillede forlæggene.

Udsnit af almanak med E. Rösslins træsnit, 1537: Weinmonat og Winthermonat. Det Kongelige Bibliotek.

Almanakker, kisteblade og skillingsviser

Billeder, fremstillet til brug blandt det almene folk, dukkede op i forbindelse med bogtrykkerkunstens opfindelse efter 1440. De ses først og fremmest i almanakker og religiøse skrifter i form af træsnit i sort-hvidt tryk. De religiøse billeder viser scener fra Det gamle og nye Te-

Broderet skilderi, korssting på stramaj, efter maleri af Otto Bache: Et Koppel Heste uden for en Kro, 1878. Motiv er et af de mest populære som olietryk. Bla. vedlagt Familie Journalen som Præmieblad. Privateje.

stamente og især fra Jesuliv, ofte fremstillet som hjemlige scenerier med Jomfru Maria og barnet i et af datidens interiør eller i stalden. Det genkendelige og den hjemlige sfære er elementer, der får beskueren til at engagere sig i motivet og internalisere dets budskab. Dette sætter gang i følelserne, som er med til at få det enkelte menneske til at tænke og blive bevidstgjort. Den romantiske filosofi, der udvikledes af tyske 1700-tals filosoffer som Immanuel Kant, J.G. Herder, Fr. Schiller, og G.W. Hegel, fik stor betydning for, hvordan dannelse kunne bibringes det almene folk i bestræbelserne på at udvikle dem til engagerede samfundsborgere. Samtidig skulle de finde deres plads i det etablerede hierarki.

Den samme funktion havde almanakbilleder, hvor hver måned kendetegnes ved et bestemt stykke arbejde inden for naturaliehusholdningen. De kendes fra 1500-tallet og frem, hvor navnlig de tyske nåede til Danmark. Hver måned har sit motiv med lidt tekst om det arbejde, der hørte hjemme i denne måned. Arbejdet kan foregå inden- eller udendørs efter årstiden. Om foråret sås, om sommeren høstes kornet, i september indsamles frugt, i december slagtes grisen. Alle almanakscenerierne foregår i hjemlige og kendte omgivelser og er gode kulturhistoriske kilder. De har et pædagogisk sigte, man skal huske at gøre husholdningsarbejderne til den rette tid og på den rette måde, så der er fødevarer nok til at leve af året rundt.

Forenkling af almanakken til blot at vise de fire årstider har været udbredte interiørdekorationer. Mest almindeligt som dørstykker, der er malerier over døre i palæer og fornemme huse, eller som loftsmalerier de samme steder. Gengivelse af de fire årstider på malede paneler og lofter i købstadens huse og hos velstillede bønder kendes også, men kan være mere primitivt fremstillet. Billederne viser gerne et landskab med dyr og mennesker, præget af årstidens klima og det tilhørende landbrugsarbejde. Eller det er blot putti, små englebasser, der gør arbejdet. Alt har en hjemlighed og genkendelighed over sig. Mange generationer før os var

fortrolige med disse scenerier.

Satiriske hjemlige scenerier kendes fra kisteblade, og før dem fra kalkmalerier, hvor der indimellem gemmer sig grovkornede scener. Kistebladene var beregnet for det almene folk og var ligeledes træsnit, der kunne farvelægges i hånden, og blev solgt på markeder som løsblade. Det samme gælder skillingsviser. Kistebladene sattes op indvendig i kistelåget, da de ofte gengav frivole scener, eller gjorde nar af forholdet mellem herskab og tjenestefolk. Et andet yndet motiv var Kællingemøllen, en stubmølle, der maler gamle koner til unge piger. På tegningen kommer manden slæbende med sin gamle kone på ryggen, og ved at gå gennem møllen kommer hun ud på den anden side gående ned ad trappen, hvor manden venter på den stærkt foryngede kone.

Kællingemøllen: Møllen der maler gamle Unge efter E. Koch's Maleri. Motivet er brugt siden 1630 i forskellige udførelser. Dette fra 1905 viser tydeligt sin tyske oprindelse gennem personer og dragter. Familie Journalen nr. 8 1905.

I et standssamfund, som det danske samfund var indtil Grundloven af 1849, var der meget fastlagte roller. Man var født ind i en stand, og kun med store vanskeligheder blev det langsomt fra sidste halvdel af 1700-tallet muligt for velbegavede og dygtige mennesker at arbejde sig ud ad standen og opad i samfundets hierarki. I det fastlåste standssamfund, som kendetegnedes Europa, havde det almindelige menneske ofte brug for at gøre oprør og vende tilstandene på hovedet. Det kan ske gennem

skjult satire eller ved karnevaller. F.eks. i optog med sceneri på en vogn, hvor manden spinder og passer barnet i vuggen, medens kvinden holder hustugt med en slev over skulderen eller sidder omvendt på en gris. I øvrigt er grisen et yndet emne, når man ville vende op og ned på dagligdagen. Et sceneri med grise, der behandler uld til garn igennem forskellige processer, er brugt helt fra 1490 til 1847 i forskellige udgaver og tryk. Det er en satire på den dovne pige – et motiv, der også kendes fra eventyrerne. – Mange "Broderede Mesterværker" gengiver spindende kvinder. Det er et spørgsmål, om de skal tolkes som en satire eller det modsatte som flid og kvindelig dyd?

Kistebladene kunne desuden være frivole og vise forførende kvinder f.eks. sultanens ynglings slavinde, let tilsløret. Men de kunne også være af den opbyggelige slags, der viste bibelske motiver eller køkkenscener. Det var ofte en allegorisk fremstilling af kristen og moralsk art, som folk mente, havde en magisk beskyttende virkning af kistens indhold. I køkkenscenerne kan der være indført satire i form af, at hunde går rundt og spiser levninger eller afgangsbænk, som ligger på gulvet, eller stikker snuden ned i indkøbskurven/spanden. De respektable og farvelagte kisteblade anvendtes også til vægbilleder – eller blev brugt som forlæg til væg- og panelmalerier.

Forlæggene til de folkelige billeder hentedes fra kendte kobberstik. F.eks. fra Abraham Bosse, der tegnede fransk overklasseliv i midten af 1600-tallet, brugt i almanakken som månedsbilleder. Fornemme kvinder sidder i februar omkring ildstedet og bager pandekager med det dækkede bord i baggrunden, leger selskabslege i december og vandrer i parken om foråret osv. Til de religiøse billeder omformedes forlæg fra bl.a. Matthæus Merians billedbibel (1625-1630). Denne form for billeder har en opbyggelig karakter – de viser hjemmets orden som midtpunkt for et adstadigt familie- og selskabsliv. De religiøse motiver menneskeliggør den guddommelige verden og er forbillede for et sand og fromt liv.

Silkebroderet lærredstæppe, udført 1651 sandsynligvis på Engelsholm Slot ved Vejle. Tæppets ovale midtermotiv: De hellige tre konger efter Matthæus Merians billedbibel (1625-1630). VejleMuseerne.

Skillingsviserne havde enten et satirisk indhold, var skæmteviser, eller berettede om begivenheder, navnlig ulykker, og om mærkelige vejrtilfælde. Almanakker, kisteblade og skillingsviser havde indhold og motiver med relationer til den kendte hverdag, hvor beskueren kunne identificere sig med budskabet og stræbe mod den rette religiøsitet.

Mønsterbøger, blomster og hjorte

Udviklingen af, hvordan billeder og forlæg anvendes og omsættes til folkelivsbilleder, har en nøje sammenhæng med tryktekniikkens historie. Først, da litografien opfindes i 1798 kan billeder for alvor mangfoldiggøres, især fra midten af 1800-tallet. Det samme gælder mønster- og broderiforlæg.

Mønsterbøger til brug for broderier er kendt siden bogtrykkerkunstens opfindelse. Motiver, figurer og ornamentter stammer fra oldkirkens symbolik. Det er dyr som griffe, hjorte, løver, lam, påfugle med flere. Mennesker, tegnet med figur og påklædning efter hver tidsperiodes stil, er fremstillet som personer fra biblen

eller fra græsk-romerske myter. Løvblade forekommer i talrige udgaver, kendt fra oldtidens udsmykninger som akantus, palmetter, vinløv, egeblade og andet bladslyng. Desuden tegnes blomster som rosetter eller buketter og huse, der symboliserer templet og Jerusalem. De nævnte figurer og motiver finder vi på navnekludene, der var øvelsesstykker for barnet eller den unge pige, syet i korssting.

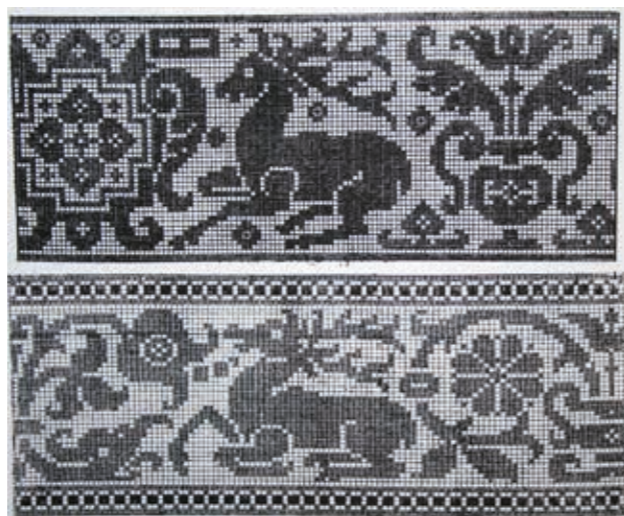

Navneklud, udført 1866, korssting på stramaj. Træerne i bøtter, de små dyr og fugle er motiver, kendt fra oldkirkens ornamenten og genbrugt i det uendelige på broderier. De symboliserer Paradiset. Privateje.

Korsstingsarbejder kendes fra model- og mønsterbøger tilbage i det tidlige 1500-tal, hvor der er brugt træsnit til at trykke efter. En af de ældst kendte mønsterbøger er Johan Siebmachers fra 1597, Schön Neues Modelbuch. I udgaven fra 1601 brugte han kobberstiketeknikken, der gav mulighed for en mere detaljeret mønstertegning til de påtegnede syninger. I 1604 udkom hans meget kendte bog Kreuzstichmuster. Den viser geometriske mønstre og alfabetter, beregnet til trådbundne syteknikker. Det kvadrerede papir er ligeledes håndtegnet. De talte syninger kan bruges til korssting, filering eller tællesyning.

Andre bøger viser påtegnede mønstre, hvor formerne har slyngninger og er mere naturalistisk tegnet som blomster og blade. De anvendtes til de mange former for kniplinger og kniplingssyninger samt fladsyning. Da der ikke var nogen form for ophavsret, vandrede de

samme mønstre fra land til land, fra person til person og fra bog til bog. Nye mønsterbøger udkom med næsten ens motiver.

Johan Siebmacher: Hjortemotiver i mønsterbog fra 1597, 1601 og i faksimileudgave 1874. Designmuseets bibliotek.

Fra slutningen af 1700-tallet udkom mønsterbøger med fine kolorerede kobberstik, beregnet til påtegnede mønstre. En voksende filosofisk interesse for naturen og Guds skaberværk som forbillede for det menneskelige liv, medførte, at mønsterbøgerne viste naturligt tegnede og fint farvelagte blomster, blade og ranker. Samtidens store interesse for antikken fremelskede motiver, der rørte følelser, som en knækket søjle (mindesmærke), harpe, blomsterkurv og rankeværk omkring et gitter. I en mønsterbog kan der være to blade med samme mønster, hvor det ufarvede kan tages ud og direkte anvendes ved overføring af motivet til stof. Syteknikken var forskellige former for fladsyning og sting. Motiverne anvendtes til forside på lommebøger, stambøger, silkepunge, vægbilleder m.m.

I perioden 1800-1840 udkom mange forholdsvis ens mønsterbøger, beregnet til påtegnede broderier, hvoraf langt de fleste blev udgivet i Tyskland. Engelske mønsterbøger fandt sjældent vej til kontinentet. Det var helt op til brodøsen selv at udforme og sammensætte broderiet efter, hvad det skulle bruges til. Der var heller ingen sytekniske anvisninger, det forudsattes, at disse var kendt.

Mønsterbøgernes forord lagde fra slutnin-

gen af 1700 årene vægt på evnen til selv at tegne mønstre. Tegning var et anerkendt dannelsesmiddel hos eliten, hoffet og adelen. Det hørte til god opdragelse at tegne efter naturen eller klassiske ornamenten. På denne måde internaliseredes sansen for naturens harmoniske former og farver. I Danmark skulle håndværkere fra 1771 gå til tegning på Kunstakademiet. Det blev også anset som et middel til dannelse hos det økonomisk stærke handels- og håndværkerborgerskab, der i sidste del af 1700-tallet blev mere og mere magtfulde og voksede i antal og betydning.

Det var ikke blot tegneaktiviteten, der voksede hos borgerskabets unge piger og kvinder, det var også interessen for at brodere. Det var et nyttigt dannelsesmiddel, hvorved der kunne frembringes mange forskellige brugsting, ikke blot til pynt og brug i stuer og bolig, men også til egen beklædning. Desuden var broderi en levevej for mindre bemidlede kvinder, eller de tegnede mønstre til de mange forlag, der udnyttede de nye teknikker: Millimeterpapir, litografi, cromolitografi og xylografi.

Håndkoloreret berlinermønster nr. 2202, trykt i Berlin af Louis Glüer Königl. Hof Muster Maler u. akademischer Künstler. Trykt ovalt stempel: J.C. Levysohns Broderie Magasin, Östergade No 70. Håndarbejdets Fremme.

Berlinermønstre

I 1804 opfandt forlægger A. Phillison i Berlin det trykte millimeter papir, hvorpå hvert sting kunne gengives. Forlægget blev først tegnet i hånden og derefter overført til kobberplade med tydelige tern til et trykt mønsterforlag. De ældste forlæg er håndkolorerede. Hver tern udgør et sting, et petit-point, et halvsting eller et korssting. Det passer til stof med regelmæssig struktur som lærred eller kanvas. Enhver kunne købe millimeterpapir, og det blev nu muligt at udføre komplekse arbejder, idet nogle mønstre var forsynet med en farveskala, hvilket gjorde det nemmere for brodøsen at vælge garn.

Det blev meget hurtigt populært at trykke sådanne mønsterforlæg, og der opstod en hel industri, hvor de vigtigste værksteder fandtes i Berlin, Dresden, Hamborg og Nürnberg med mange store og små værksteder. En af de betydeligste tyske forlæggere var L.W. Wittich i Berlin, der solgte sine håndkolorerede forlæg enkeltvis med stor succes. Han eksporterede bla. til Wilks i Regent Street, London, der fik sine leveringer med eget tryk på ved siden af forlæggerens. Allerede i 1830-erne eksporterede Wittich alene til Wilks mere end 14.000 forlæg. Salg af enkeltblade i forhold til mønsterhæfter var billigere, hvorved flere fik råd til at købe disse blade.

Motiverne var i første omgang naturens eller maleriers kendte blomster og blade, sat i tætte fyldige blomsterkranser, i fyldige blomsterbuketter eller i en blomsterstand, der står i en krukke eller vase. Ofte anbragt som store midtermotiver på en pude eller beregnet til et vægbillede. I andre motiver anvendes natur og dyr, f.eks. fugle, som sidder på en gren. Der tegnedes frugter, landskaber og borter, de sidste traditionelt inspireret af oldtidens geometriske mosaikgulve, som er velegnede til at sy i korssting.

I 1818 grundlagde Anton Nowotny fra Mähren et stort firma, der giv i arv til søn og sønnesøn. Foruden mange mønsterblade fremstillede de broderitilbehør til salg som uld- og silkegarner, chenille, stikperler, etamine, lær-

red og kanvas. Heinrich Kühn i Berlin var et andet fremtrædende firma, der især solgte til forretninger i Danmark. Firmaet J.C. Levysohn i København, etableret i 1852, handlede med Kühn og andre forlag i Berlin. Deres efterladte mønsterforlæg, som er indgået i Håndarbejdets Fremmes arkiv, viser ikke blot blomster, blade, borter, dyr og landskab med et par hjorte, men også forlæg, der rummer hjemlige scenerier, topografisk parti som Brandenburger Tor i Berlin og en George Washington, der i robåd og stormvejr krydser Delaware floden. Alle tegninger er enkeltblade og har påtrykt eller stemplet det tyske forlags navn. Desuden har Levysohn sat sit blindstempel, da det var almindeligt at udlåne tegningerne for et mindre beløb. De var trods alt dyre at købe for den enkelte brodøse, selvom forlagene solgte dem som løbblade.

Alle forlæggene er malet på millimeterpapir, som gør det nemmere at overføre motiverne til broderi. Motiverne blev enten malet, senere trykt, over på stramaj, eller konturerne opmærket med streg, hvorefter de blev trasseret. Dvs. der trækkes vandrette tråde med broderegarnet, hvorved motivet fremkommer. Brodøsen skal blot sy skræmning henover, så det ligner et korssting. Det var opfattelsen, at med denne form for korssting blev garnet mindre slidt, hvis broderiet var til stolesæde eller gulvløber.

Forlæggene har tydelige aner til 1700-tallets genremaleri og tidens store interesse for naturen med hyrde- og jagtscener. Det idylliske og hjemlige er i fokus. En arkaisk og uforstyrret natur vækker følelser. Det samme gør Washingtons vilde sørejse, de små pipfugle eller pekingeseren, der hviler på sin røde pude. Dyr og børn var foretrukne motiver. De sidestilledes og opfattedes som uberørte elementer og del af Guds skaberværk. Fra det uberørte kunne opdragelsen begynde til at blive et civiliseret menneske.

Et andet typisk billede er den lille pige, 'Hausmütterchen', der vugger lillesøster samtidig med, at hun flittigt broderer. Pigen bærer en hollandsk hovedbeklædning fra 1600-tallet. Sceneriet foregår i en meget beskeden bolig,

Håndkoloreret berlinermønster nr. 3560: *Schlaf Kindchen Schlaf*, i øverste venstre hjørne med håndskrift: *Namn ... ey Meyer, Bremen 1813-86. Tryk foroven: Hausmütterchen. J.C. Levysohns samling. Håndarbejdets Fremme.*

et kvistværelse med lidt køkken og et sengeforhæng, som mange kvinder eller unge piger kunne identificere sig med. Billedet rummer en pædagogisk formidling om pligt og hjælpsomhed.

Inspirationen til de hjemlige scenerier er ofte hentet hos 15-1600-tallets hollandske genremalere, der viser scener fra det fremtrædende hollandske borgerskabs hjemmeliv. F.eks. kvinder, der tager sig af småbørn, ammer eller vugger dem, andre børn leger rundt om, medens kvinderne syr eller snakker. Det kan også være frivole selskaber med musikanter, mad og drikke. Scenerier, der berører følelser og vækker tanker.

Det samme gør mange af malerierne i 1700-tallet med den elegante interesse for landskaber, jagtscener, jagt frokost ude i det fri, hyrdescener mellem en ung kvinde og mand i landlege dragter. De fremstillede ikke noget produktionslandskab, men et idyllisk landskab uden hårdt arbejdende folk og konflikter. Et arkaisk landskab som symbol på drømmen om Paradiset. Mange af disse billeder omsattes til kobberstik og blev mangfoldiggjort som skilderier. Naturen ansås for at være det sted, hvor

læren om Guds skaberværk og orden kunne anskueliggøres.

Masseproduktion af billeder

Omsætning af genrebilleder til billige tryk skete for alvor fra begyndelsen af 1800-tallet. Jernbanernes fremvækst befordrede transporten og bragte trykkene vidt omkring i Europa. Det sidste stykke vej ud til aftagerne ved hjælp af kolportører, der var omvandrede billedhandlere, solgt på markeder og fra boghandlere i byerne.

Litografien, opfundet 1798 i Tyskland, er en trykteknik, hvor billedet tegnes på en stenplade, og bestemte partier gøres modtagelig for den fede trykfarve. Det bliver et såkaldt fladtryk, og pladen slides ikke på samme måde som ved kobberstik eller træsnit. Der kan tages tusindvis af tryk fra den samme plade. Gustav Kühn startede i 1822 sin produktion i Neuruppin, da han overtog sin fars forretning, og i 1823 fik han sin første litografiske presse. I 1824 fremstillede han 24.815 stk., i 1832 1.140.000 stk. Omsætningen blev større og større. Han fremstillede også glansbilleder, der gennemgående havde samme motiver, hvoraf han i 1860 havde 5000 emner.

I 1822 tilkom cromolitografien. Hver farve trykkes for sig, hvorved et billede blev til gennem adskillige trykgange. I 1852 kom den litografiske hurtigtrykpresse, hvor billeder kunne trykkes med op til 30 forskellige farvenuancer. Producenterne understregede farvelitografiens lighed med maleri ved at give papiret en strukturprægning og ved at overtrække det med glansfernis (shellak), der også havde den fordel, at det beskyttede billedet mod snavs og lignende. På denne måde blev olietryksbilledet skabt.

Tegnere omsatte kobberstik til litografiske billeder, der kunne håndkoloreres, og malerier til olietryksbilleder. Der var stadig ingen op-havsret, og de forskellige trykfirmaer og forlag "lånte" af hinanden. Det samme maleri blev trykt i varierende udgaver og kvaliteter. En trivialiseringssproces startede, der omdannede nogle af

de mest populære borgerlige motiver til folkelige billeder som tilfældet med de hollandske genremalerier. Der opstod en række firmaer med professionelle tegnere i byer som Chemnitz ved Berlin, i Leipzig, Dresden og Nürnberg, der om tegnede kendte malerier og motiver til illustrationer og håndarbejdsmotiver, udgivet i tidens nytilkomne dame modejournaler.

Adolph Tidemann (1814-1876): *De ensomme gamle (Husandakt)*, 1849. Tidemann var nordmand og præget af Düsseldorfskolen. Nasjonalgalleriet, Oslo.

Andre motiver kom fra malerskoler i München og Düsseldorf, der udlærte elever i genremaleriet med fokus på det almene folks liv og gøremål i dagligliv og ved højtiderne. Bønder i pittoreske bjerglandskaber med husdyr, stuescener med det nyfødte barn i vuggen eller det gamle ensomme par ved husandakten. Det var skønmaleri, udført af malere, der kendte situationerne fra deres barndom, men nu forskønnede dem gennem erindringens lys, hvor alt snavs var fjernet med en søndags- og højtidsstemning over billedet. Malerierne fik stor succes på verdensudstillingerne, da de opfyldte mange bymennesker drøm om den forladte landlege idylliske barndom, hvor den i erindringen var uden nutidens sociale konflikter og trusler.

Store litografiske anstalter ansatte malere fra Düsseldorfskolen til at udføre trykforlæg. Andre firmaer brugte tegnere og ikke akademisk uddannede malere til at gøre motiverne efter,

hvorved trivialiseringen kom tydeligere frem i de trykte billeder. Forlag i andre lande, bl.a. i Norden, fik disse malere til i scenerier at indtegne personer i hjemlandets dragter, f.eks. svenske folkedragter, hvorefter billedet blev trykt i Tyskland med svensk, norsk eller dansk tekst.

Et firma som E.G. May i Frankfurt fik en enorm produktion i gang, og de blev næsten enerådende på det folkelige billedmarked i Tyskland og i Danmark. I første halvdel af 1800-tallet var handels-, håndværk- og industriborgerskabet deres store kundegruppe. I den sidste del af 1800-tallet kom bønderne og middelklassen i byerne med som kunder.

Danske forlag og tryk

I Danmark opstod omkring 1850 en række litografiske anstalter, der leverede reproduktionsgrafik efter danske malere og af aktuelle begivenheder. Kunstneren Emil Bærentzen oprettede en litografisk anstalt og udgav den populære billedserie Danske Billeder fra Sø og Land som farvelitografiske prospekter, 28 plancher i alt. De blev genoptrykt i 1870 til det begejstrede nationalromantiske danske borgerskab. Denne billedserie videreførtes af afløseren Hofenberg, Jespersen og Fr. Trap. De producerede også olietryk af høj kunstnerisk kvalitet af kendte personer som Luther, Grundtvig, kongen, liberale politikere m.fl., tænkt til ophængning på offentlige steder. Kittendorff og Aagaard var

Broderet skilderi, korssting på stramaj, efter Julius Exners (1825-1910): En søndag på Amager. Børnebørn besøger bedsteforældrene. Privateje.

ligeledes et dansk billedtrykkeri. I den nationalromantiske interesse fremstilledes også tryk af danske historiemalerier, som for en stor del var fremstillet til etableringen af Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot efter slotets brand i 1859. Navnlige kopier af Carl Blochs (1834-1890) malerier var yndede.

Men ingen af de danske firmaer kunne trykke så billigt som de tyske, der importeredes af danske forlag. Derfor blev billeder med danske motiver, f.eks. herregårde, slotte samt kongerækken m.fl. trykt i Tyskland med dansk tekst. Efter 1864 og nederlaget til Tyskland lykkedes det de to forlag, Emil Bærentzen og Alfred Jacobsen, at trykke billige folkelige billedark, der i en årrække klarede konkurrencen med de tyske.

De trykte også genregrafik i en god kvalitet, idet man efter 1870 ad fotografisk vej i sort hvid gengivelse kunne overføre f.eks. Julius Exners (1825-1910) populære malerier med scener fra bøndernes dagligliv, som det foregik i midten af 1800-tallet. F.eks. En søndag paa Amager, Brudeparrets Hjemkomst efter Kirken, Besøget hos Bedstefar, Et gilde i Hedeboegnen m.fl. Disse nationalromantiske billeder foretrak borgerskabet og distancerede sig på denne måde fra de billige olietryk og de socialt lavere stillet klasser både i by og på land.

I 1861 udkom første udgaven af kunstmaler F.C. Lunds (1826-1901) album med plancher af bønder, kvinder som mænd, i deres spektakulære folkedragter. Der er lagt særlig vægt på festdragter fra hertugdømmet Slesvig for at styrke danskheden i området efter, at det i 1851 var kommet direkte under kongeriget, men allerede i 1864 tabtes hertugdømmet til Tyskland. Figurene er malet i interiører, miljøer eller landskab. Serien udkom i flere oplag. 3. oplag i 1915 til 48 kr., udgivet af P. Blichers Forlag i Kolding, solgt af Chr. Cato's Etablissement i København. På hver planche sidder det trykte billede i en ornamenteret ramme med tekst under både på dansk, fransk og engelsk lige til at indramme og hænge op. Serien, eller dele af den, fik plads hos det nationalromantisk indstil-

lede borgerskab, hos bedre stillede bønder og især på højskolerne.

F. C. Lund: En Kone fra Salling med spinderok. P. Blichers Forlag, Kolding, trykt i Chr. Cato's Etabl. Kbhvn. Privateje.

På forsiden af 3. oplag sidder foroven i en cirkel en broderende bondepige i gang med en dug eller et gardin. Cirklen er anbragt midt i et stolpeklæde med dragværksbort, der er en syning, hvor tråde trækkes ud, hullerne omsys med stolpesyning, og motivet fremkommer ved, at nogle huller stoppes med slyngsting. Her er motivet to modsatstillede vingede griffe om et livstræ. Et symbol fra oldkirken. Bagved pigen ses hendes væv, og hun sidder på en udskåret træstol. Symbolikken er ikke til at tage fejl af. Gamle dyder fremhæves over for nutidens fabrikskram, som der skrives om i forordet af kunsthistoriker Sigurd Müller. Flere af billederne er brugt som inspiration til broderier.

E.G. May Söhnes kom dog atter ind på det danske marked ved at sælge olietryk tre gange

F. C. Lund: Forside til Danske Nationaldragter. Tegnede af Historiemaler F.C. Lund. Udgivet 1915 af P. Blichers Forlag Kolding. Tegningen viser en broderende pige fra Røsnæs ifølge hovedtøjet, hun er på hver side omgivet af et stolpeklæde i dragværk, hvis motiv stammer fra oldkirken med spejlvendte griffe omkring livets træ. Privateje.

billigere end de danske anstalter. E.G. May brugte kolportører til at sælge i landdistrikterne, og derfor kom en fremmedartet billedverden op at hænge hos mange landboere og arbejdere. Motiverne blev ofte trykt med en ornamenteret billedramme udenom, hvilket forenkled indramningen og sparede en finere ramme.

Da Carl Aller i 1877 begyndte at trykke og udgive Illustreret Familie Journal, der meget hurtigt blev umådelig populær, medsendte han en gang om måneden til abonnenterne et Præmiebillede, et olietryksbillede, som var eget tryk efter et dansk maleri, eller han fik en kunstner til at fremstille et billede. Ifølge Allers regnskabsbøger fremstilledes 5000 olietryk af Fredensborg i 1882 og fra 1883 findes titler som Den lille Patient, en Vildand, forlokket, en Spanierinde og den unge Enke m.fl. På denne måde spredtes tryk rundt om i hjemmene, hvor de mange steder blev indrammet og hængt på væggen.

Efter 1920 og Tysklands nederlag i 1. verdenskrig, overtog danske forlag og trykkerier billed- og reproduktionsmarkedet herhjemme, hvorved danske motiver fik en større plads på befolkningens vægge. Motivvalg var dog præget af de tyske, når tegnerne malede den brøllende hjort ved skovsøen eller ude i landskabet. Hedelandskaber eller idylliske vandmøller var ligeledes blandt de foretrukne. Kendetegnen-

Olietryk, sign.fn.th. W. Tillen (18)69, af Randbøl Hede, hvor heste vandes med en hedegård i baggrunden, der har helvalmet tag. Trykt i Em. Bærentzen & Co. Lith. Inst. med en ramme omkring motivet. VejleMuseerne.

de er deres stereotype karakter med fravær af menneskelige handlinger. Til gengæld er motiverne meget stemningsfulde og sentimentale.

Motiver og deres placering

De mange forlag og trykkerier havde for en stor del hver deres motiver og kundekreds. Bestemte typer billeder fremstilledes til bestemte placeringer i hjemmet, og trykqualiteten afgjorde kundekredsen.

Mange litografier og olietryk havde religiøse motiver, der navnlig var udviklet og fremstillet til katolske områder, men mange blev også købt af protestanter. Således nadverscenen efter Raphaels maleri fra begyndelsen af 1500-tallet. Et andet populært motiv var Jesus, der kommer på besøg, mens familien spiser. Dette blev i Danmark overtaget af firmaet Carl Stender i en udgave, tegnet af maleren Anker Lund. Begge typer billeder ophængte man i spisestuen.

Carl Aller udsendte billedpendanter: Det ene af idyllen i stalden, efter Jesus fødsel med tilbedende engle. Det andet som en familieidyl med Jomfru Maria, der spinder garn på rokken, Josef ved høvlebænken og Jesusbarnet, der bærer et par brædder som et kors – en hentydning til hans senere skæbne. Pendants eller modsætninger fremmer gerne forståelsen for billedets budskab. Denne protestantiske husidyl, som ovennævnte billeder kaldes, fik gerne plads i sovekammeret sammen med andre religiøse billeder som den gode hyrde og andaktsbille-

der med lys og bibel på et bord foran et kirkevindue. Billeder med den kirkelige socialhistorie kunne således optages i bevidstheden.

Skytsenglen, der passer på barnet, kom til at hænge i barneværelset, enten barnet på billedet sover, går i naturen eller står på livets bro. Englen var hidtil fremstillet som en mand, men

Olietryksbilleder, tænkt til at hænge over for hinanden som to pendants: Den lyttende interesserede dreng med sin skole skifertavle, og den eftertænksomme dreng med æblet, der ligesom vil gå egne veje. Begge drengene er lidt sjusket

dette ændrede olietryksbillederne. Ved at blive til en kvinde, optræder skytsenglen i moderens sted, hvorved kirkens autoritet symbolsk overføres til moderen. Denne væsentlige ændring skal ses i forhold til, at kirken mistede autoritet, da skolerne verdsliggjordes, hvilket først skete i købstæderne. Respekten kom tilbage, når et re-

klædt med for korte veste, sokker i ål og træsko. De er børn af småkårsfolk. Stærkt falmende billeder med guldbronceret, ornamenteret smal ramme, som har hængt i en dagligstue på Silkeborgegnen fra omkring 1900. Privateje.

ligøst billede hang i barneværelset, der hos det fremvoksende handels- og industriborgerskab foruden hos eliten fungerede som skolestue, når børnene fik privatundervisning.

Da H.C. Andersen skrev eventyret Historien om en Moder, fik han som illustration den tyske kunstmaler W. Kaulbach (1805-1874) til at male englen, der med det døde barn i favnen svæver op i himlen. Dette motiv omtegnede og simplificerede firmaet A. May i Dresden omkring 1890, foruden at andre gjorde det samme. Motivet fik en lang levetid som erindringsbillede for et dødt barn.

Billeder med børn og dyr fik ligeledes plads i børneværelset. Der er lang tradition for at fremstille børnebilleder, lige fra 1600-tallets elitebørn i fine stive voksendragter, hvor højst et lille stykke legetøj signalere barnets verden foruden samværet med en hund, til børn, der i 1700 årene lærer af naturen med et husdyr ved deres side. Barn og hund skal ses som en allegori på uskyld og troskab. Det samme gælder billeder af lammet og hunden. Imaginære idealbilleder var også yndede som den gode og dårlige dreng. Billederne havde en didaktisk funktion i børneværelset. I bladet Hus og Hjem kunne der i 1899 læses: Den Indflydelse, som de Billeder, man har paa sin Væg, udøver på Børnenes Aand og Tænkemaade, er langt større, end mange Forældre aner...

Dyrebilleder, kendt fra dørstykker, 1700-tals hyrdescener og anatomiske tegninger i tidens oplysningsleksikoner var inspirationskilder til jagtscener med hjorte, hunde og jægere. Jagt havde hidtil været forbeholdt konge, adel og godsejere. Bønderne måtte under Enevælden ikke jage vildtet, selvom det kom ind på deres marker og åd af afgrøderne. Nu blev der efter midten af 1800-tallet status i at have et jagtbillede - et olietryk - hængende i spisestuen. Gerne af kronhjorte, der betragtedes som et fornemt og derfor mere estimeret dyr at få ram på under jagten. Jagtbillede kunne være i satirisk udgave, hvor det er hundene, der begraver jægeren. En hentydning til, hvordan det kan gå, hvis en person er doven og uduelig.

Broderet skilderi, korssting på stramaj, der forestiller et jagstilleben med den traditionelle opstilling: Haren hænger med hovedet nedad, det samme gør en and og på anretterskænken ligger flere ænder og måske en agerhøne. Bagved tegn på jagt som gevær og hat, foruden det store spektakulære anretterfad i messing, kendt fra 1500-1600-tallet, ligesom møblerne skal se til at være fra den tid. Motivet har et maleri som forlæg. Privateje.

Jagstilleben som model i Nordisk Mønster-Tidende nr. 3 i 1911. Sys med Nordisk Uldgarn på uldjava. Motivet har samme opstilling som fig. 15, men her omgivet af efterårsløv og en vinflaske i baggrunden. Indrammet af en grøn filtkant. Privateje.

Stilleben, omtegnet efter kendte malerier, fik ligeledes plads i spisestuen. Først over anretterbordet, men da den høje buffet omkring 1900 udskiftedes med skænken, kom billedet til at hænge over denne. Stilleben til spisestuen har enten en skudt hængende hare, omgivet af almindelige jagtdyr som ænder, agerhøns og fasaner, eller drikkekander og flot opsatte frugtkurve.

Det mest yndede jagtmotiv er dog den brølende kronhjort ved skovsøen. Det anatomisk flotte dyr med det store gevir sås som en allegori på det erotiske, der ikke måtte ses eller omtales i sidste halvdel af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. Hjorten brøler i brunsttiden, men det dannede og selvkontrollerede menneske er mere lydløs under elskovsakten. Kronhjorte eller de mere fredelige dådyr og rådyr fik

Litografi af den brunstigt brølende kronhjort i fjeldet, der har nedlagt sin modstander, og nu er parat til at bemægtige sig de tre lidt skræmte hunner. Billedet sign.fn.tv. G.F. Rötig. Familie Journalen nr. 22, 1907.

op i 1900-tallet plads over sofaen i dagligstuen. Dagligstuen blev arena for stemningsbilleder, gerne af religiøst tilsnit, som maleriet

af Jean-Francois Millet (1814-1875) med de bedende kartoffelbønder, kaldt Angulus, fra 1859, fremstillet i olietryk af E.G. May Söhne ca. 1900. Som pendant hertil fremstilledes de akksamlende kvinder, ligeledes malet af Millet. De to nævnte motiver var meget populære og er gengivet i mange varianter. Sådanne billeder var blandt de foretrukne i missionshuse eller hos andre frikirkelige sammenslutninger. Raphaels Madonna med barnet hang gerne i grundtvigske hjem, ligesom de havde en udgave af Bertel Thorvaldsens Jesusstatue med de udbredte arme fra Vor Frue Kirke i København stående som en minifigur i bisquit.

Broderi, korssting på stramaj, af et par, der lægger kartofler og beder om at få en god høst. Forlægget er et maleri udført i 1859 af Jean-Francois Millet, der er kendt for sin ærlige fremstilling af den arbejdende landbefolkning. Privateje

Broderi, korssting på stramaj, af tre akksamlende kvinder, i baggrunden skimtes høstfolkene. Forlægget er et maleri udført 1857 af Jean-Francois Millet. Privateje.

Folklore, idylliske bondehuse, møller og andre sentimentalt fremstillet landskaber fik ligeledes plads i dagligstuen, foruden historiemalerier, danske slotte og kendte personer. Bondeidyl var det foretrukne motiv. Herfra stammede den største del af befolkningen, og man tillagde det en uberørthed af det industrielle samfund, der udnævnte det til at være mere ægte og oprindeligt end bylivet.

Modsætningspar som den forventningsfulde unge pige med kornaks, der kom i tryk fra Carl Stender, og det høvisk elskende par fandt plads i ungpigeværelset eller kabinettet. Hvorimod andre modsatte begrebspar som afsked og gensyn, sorg og glæde også kunne hænge i dagligstuen.

Litografi af idyllisk landsbygade med titlen: Hjem fra Arbejde. Udført efter Fotografi af Jul. Folkmann. Sådanne billeder blev aftegnet og omsat til broderede skilderier med den snoede landsbygade og de tæt ved beliggende hus og gårde, men ofte uden børn og mand. Familie Journalen nr. 5, 1905.

Dannelse til folket

Hjemmene fyldtes med billedtryk af varierende kunstnerisk kvalitet, kategorier og udsagn. Motiver brugtes instrumentalt til at kommunikere holdninger, moralbegreber og drømme. De fortalte om det religiøse gode liv, som skulle overføres til at føre et godt familieliv, der ansås for at være grundlaget for den rette samfundsudvikling.

Fra midten af 1700 årene var der i Danmark flere kræfter i gang fra reformivrige godsejere over videnskabsfolk, filosoffer og humanister til

det liberale borgerskab for at højne det almene folks bevidsthed gennem oplysning og viden. I tidens filosofi lå tankerne om, at mennesket udgør den største ressource, og derfor må dets potentiale udvikles til gavn for samfundet og for det enkelte menneske. Oplysning, opdragelse og uddannelse var vejen frem. Mennesker skulle opbygge en selvforståelse, der fik dem til at tage del i det gryende demokrati, gøre dem til engagerede samfundsborgere og tage ansvar i fællesskab med andre borgere. Midlet var at vække følelser gennem det historiske og stemningsfulde. De mange billeder skal ses som led i denne proces, der formidlede hævdvundne moralbegreber og synspunkter på godt og ondt, rigtigt og forkert.

Den gamle elite samt handels- håndværk og industriborgerskabet foruden præstestanden så med bekymring på den fremvoksende socialisme. Formidlingen af de billige tryk og olietryk var et led i kampen for at dæmme op for socialismen, det samme gælder præcisering af det rette familieliv.

Billeder blev til brugsbilleder med faste pladser i boligindretningen. De fremstilledes netop i formater, der passede til ophæng over skænk, dobbeltsengen, sofaen, lænestolen, sybordet og flere andre steder. Udviklingen fra billeder med meget fortællende indhold gennem menneskers ageren til stemningsbilleder med fravær af mennesker, gjorde det sidste velegnet til at omsætte i stramaj-korsstingsbroderi.

Kvinderolle og forlæg i dameblade

Stramajbroderi blev for alvor en udbredt broderiteknik i løbet af 1800-tallet ved siden af de mange påtegnede syninger, der både var talrige i hvidt og kulørt broderi. Det var der flere årsager til foruden, at det med industrialiseringen blev nemmere at få materialer og mønsterforlæg. I den ovennævnte filosofi fik kvinder tildelt den altafgørende rolle for at gøre boligen til et hjem. Tidligere var det manden eller forældrene, der i de bedre stillede borgerlige kredse indrettede det unge pars kommende bolig, så bruden efter brylluppet trådte ind i en velud-

styret bolig.

De tyske filosoffer i 1700-tallet lagde vægt på udviklingen af det individuelle i bestræbelserne på at udvikle det menneskelige potentiale. Teknokrater og læger lagde vægt på at forbedre hygiejnen og omsorgen i familien navnlig for børnene, så den store spædbørnsdødelighed kunne undgås. Følelserne dyrkedes på mange områder gennem anlæggelse af romantiske haver, billeder, malerier, modeblade, bøger, eventyr, historiefortællinger og broderier. Kvinderne fik tildelt rollen, hvor de med kærlighed og stor omsorg skulle varetage familiens dannelse og sundhed. Det skønne, som hos filosofferne stod for, hvad det enkelte menneske opfatter som det rigtige og sande for vedkommende – at man har dannet sig en overbevisning – skulle inden for i boligen. Denne skulle gøres til et hjem, hvor familien trivedes ved hjælp af, at kvinderne udvikledes deres skønhedssans – deres individualitet, og selv indrettede boligen. Dette lod sig først gøre hos borgerskabet, da pengeregigheden voksede i løbet af 1800-tallet, siden hos befolkningen på landet. Kvinderne gjorde boligen til et hjem gennem de mange håndarbejder som puder, løbere, duge, skilderier, gardiner, divan- og sengetæpper, gulvløbere, sykurve og andet kunsthåndværk f.eks. læderarbejder til album og skilderirammer, som hun helst selv skulle fremstille.

Den første direktør for Wiens kunstindustri-museum, Jacob Falke, skrev i 1871 bogen *Die Kunst im Hause*, der allerede året efter oversattes til norsk og lidt senere til de andre nordiske sprog. Den blev meget populær. Han fremhæver alle de små ting, hvormed kvinden kan bringe det skønne inden for i boligen og derved fremhæve sin personlighed. Det samme lagde samfundsdebattør Emma Gad 10-20 år senere vægt på i det store bogværk *Vort Hjem*, i artikler og i udstillinger.

Denne bevægelse mod det skønne var allerede i fuld gang fra midten af 1800-tallet gennem mode-dameblade, der begyndte at udkomme i en lind strøm. Først i Frankrig og Tyskland, men

også hurtigt i Danmark. Industrialisering og billiggørelse af trykteknik og litografi, som tidligere omtalt, gjorde denne eksplosion i udgivelse af modeblade mulig.

Det ældst kendte modeblad i Danmark var *Dame-Tidende for Huusvæsen*, der udkom fra 1852 med undertitlen *Qvindelige Arbeider og Moder med Mønstre og Kobbere*. Bladet udkom to gange om måneden og viste en blanding af mode og mønstre navnlig til beklædning, men også til hjemmets brugs- og pynteting. Bl.a. et mønster til stramajbroderi enten til en pude eller skammel, hvor der var roser og meanderbort i hjørnerne. Farveforslag angivet ved signaturer. Berliner mønstrenes fyldige blomster var stadig kendetegnende for stramajbroderi. En yndet brugsting for dets anvendelse var på hjemmetøfler, der var en stor succes i godt 50 år.

Håndkoloreret berlinermønster til hjemmesko med skaft nr. 5561. Trykt forneden: 10 Grünthals Verlag in Berlin. Hjemmeskoen syes i stramaj med uldgarn. Sidste halvdel af 1800-tallet. J. C. Levysohn samling. Håndarbejdets Fremme.

Navnlig udkom en lang række tyske modeblade. *Berliner Muster und Modenzeitung*, udgivet fra 1850 i Berlin, må være et af de ældste. Bladet rummer en blanding af opbyggelige historier, omtaler, føljetoner, gode råd og afsnit med de nyeste dragtmøder. Der er en brevkasse, farvelagt modedragt samt forslag til udførelse af æsker og lignende. Først i bladet fra 1860 kommer der broderimønstre. Det er karakteristisk for tiden, at kunden selv bestem-

mer, hvor broderiet skal anvendes, og hvordan mønstre og motiver sættes sammen ligegyldigt om, de er til påtegning eller talt syning. F.eks. er der flere fladedækkende mønstre til stramaj, der har blomster og blade sat i rækker, snoede bånd, i firkant, rombe m.v. De foreslås anvendt til bordduge eller gulvløbere. Men der er ingen modeller med sceneri.

Andre blade var *Die Modenwelt*, der begyndte i 1865 og ret hurtigt udkom på andre sprog under forskellige navne. Således i Danmark fra 1866 under navnet *Dagmar, Skandinavisk Modeblad for Toilette og kvindelige Haandarbejder*, forhandlet af Carl Otto's Eftf. i København. Indholdet i såvel danske og tyske modeblade lignede hinanden. Det skyldes den lettere adgang til at få materialer og mønsterforlæg og manglen på ophavsret.

Nordisk Mønster-Tidende

Carl Aller udsendte i 1874 som det første af sine meget hurtigt populære blade *Nordisk Mønster-Tidende, Journal for Dame-Haandarbejde*, der udelukkende viste forskellige broderimønstre med syanvisninger og opskrifter til hæklearbejder. Forslag til materialer, stof som garner, manglede heller ikke. Bladet var i sort-hvid gengivelse, først i 1903 kom der tegninger i farver. Hvide håndarbejder med gennembrudte mønstre var de foretrukne. Mønstre og motiver, gengivet med ternet baggrund, kunne anvendes både til den filering, hvor figurer og ornamentter stoppes ind i et åbent netværk, og til stramajbroderi. Ligesom i de tyske blade er det kendetegnende, at der vises blomster og geometriske borter til fladedækkende arbejder som puder, tæpper og duge. Men der er dog og et motiv med kors, anker og bæger som symbol for tro, håb og kærlighed. Det er til et bogmærke, der udføres på Papircanevas med Silke i de angivne Farver. Desuden findes i første nummer to ovale billeder af arbejdende dyr, en ræv der sliber knive og en ravn, som bærer skorstensfejerens symboler: stige, kost og linekost med lodkugle i snor. De er syet med indramning og tænkt til Forziring af Notesbøger og deslige.

Disse Medailloner blive udført i Plade- og Stikkesting paa en Grund af Silke, Fløjl eller Læder. Altså ikke i korssting.

Broderet nakkepude, stramaj med korssting, fra omkring 1900. Motivet er Kristi kors, som står i den brændende tornebusk, der ifølge Bibelen er symbol for Jakobs kamp med Gud. Give-Egnens Museum, mus.nr. 398-86.

I journal nr. 4 fra 1874 forekommer mønster til et hundehoved, syet med korssting på kanvas, der var datidens udtryk for stramaj. Dyr var yndede motiver, ligesom de var i olietryksbillederne, men ofte var de som de to oven for nævnte medaljoner syet med kulørte fladsting i schatteringer.

I løbet af et par år havde Nordisk Mønster-Tidende (fremover skrevet som NMT) også anvendelser på syning af tøj, navnlig til børn, og

Broderimønstre til to Delftervægbilleder. Øverst en hollandsk mølle ved en kanal, omgivet af småhuse. Nederst en romantisk borgruin oven for en by. På mønstrene er farver angivet ved signaturer. I samme nummer findes fotolitografi af de to vægbilleder, hvor det er nemmere at danne sig et indtryk af motiverne. Arbejdsforklaringer følger med i bladet. Nordisk Mønster-Tidende nr. 24, 1905.

til broderier på eller indsyet i dragterne. Det var ofte korsstingsborter, smalle eller brede, syet på hvidt lærred. De samme borter kunne anvendes på tasker, punge, løbere og andre brugsting. Mønstre til dragtbroderier og tilbehør som kraver, manchetter, lommer, brystindsats m.m. fandtes fra 1874.

Det er først omkring 1900, at NMT begynder at vise broderede skilderier på stramaj enten i gobelinsting eller korssting. I nr. 10 fra 1900 vises et romantisk landskab med hollandsk motiv, hvor der er huse, vand, båd og mølle. Det kan også væves. Rammen er vigtig, da den er et husflids-snittearbejde.

Udenlandske landskaber og borge

NMT nr. 24 i 1905 viser to Delftervægbilleder, 27 x 19 cm, henholdsvis en hollandsk mølle ved en kanal med småhuse omkring og en romantisk borgruin ved en by. I samme nummer findes også mønstertegningerne lige til at brodere efter. Broderierne udføres på hvidt Bomulds-Korsstingsstof med silkegarn, hvilket gør schatteringerne mere effektfulde, som der skrives. I et par senere numre samme år findes et vægstykke, broderet i korssting, af en by på en bjergtop, omgivet af bymur og med et højt tårn. Mønsteret hertil bringes ligeledes i samme blad.

I nr. 19 fra 1908 er model nr. 10 et indrammet broderet landskab, 60 x 90 cm, som kan broderes enten på kanvas i gobelinsting med spaltet Hamborguldgarn eller på hvid stramaj med korssting. Billedet har følgende tekst: Det stemningsfulde Efteraarslandskab passer til de to Vægbilleder 'Foraar' og 'Sommer' som vi har bragt i de to foregaaende Numre af Bladet. Motivet ser ikke ud til at være af dansk oprindelse. Midt gennem landskabet går en vej, der krydser en bro over et lille vandløb, forskellige løvtræer står på marken, i baggrunden skimtes levende væsen.

Stilleben

En anden kategori er stilleben broderierne, hvoraf der bringes et jagtbillede i NMT nr 3,

1911. Det er som så mange af de broderede skilderier omgivet af en træramme eller grøn filt kant. Færdig størrelse 85 x 65 cm. En hare hænger med hovedet nedad, ligeså en and, de er omgivet af efterårsløv, og en flaske står lidt bagved. Dette motiv kan ligeledes udføres enten i gobelinsting eller korssting, men denne gang er det på uldjava og med nordisk uldgarn.

Fotolitografi af stilleben med vindruer, vinflaske og glas på en hvid dug. Bagved et vindfad og vindruer. Broderimønsteret leveres trykt som et Slags Typemønster paa ternet Papir mod indsendelse af 25 Øre, står der i den tilhørende tekst. Motivet kan broderes i to kvaliteter: Som et Gobelinbillede, 45 x 35 cm, med uldgarn, syet med gobelinsting, eller som et Vægtæppe i uldjava med uldgarn. Nordisk Mønster-Tidende nr. 22, 1913.

Broderi, korssting på stramaj, af stilleben med frugter, vindruer, kande og kniv på en hvid dug. Privateje.

Et andet populært stillebenmotiv er med frugt og vin, som bringes i nr. 22, 1913. Motivet er koncentreret omkring et bord med hvid broderet dug, vindruer og vin i form af tre drueklaser, vinglas, vinflaske og træfad, hvori vinen lagres. Baggrunden dannes af vinløv. Færdig

størrelse er ligesom ved de andre vægbilleder afhængig af det anvendte stofs åbenhed - ved at sy på uldjava bliver vægtæppet ca. 85 x 60 cm. Det anbefales at sy den øverste to tredjedel på grønt uldjava, derved spares syningen af de mange korssting, der dækker bunden. Billedets nederste tredjedel udgøres af den hvide dug på hvid uldjava. Også herved spares korssting til udfyldning af bunden. Sammensyningen kan ske, hvor den hvide dug begynder. Broderimønster til 25 øre købes som regel særskilt hos Nordisk Mønster-Tidende's Broderiafdeling, som desuden tilbyder at levere stof og garn.

Hjorte

Den brølende kronhjort med forsagte hunner i baggrunden blev også et yndet broderimotiv svarende til olietryksbillederne. Ligeledes de mere blide dådyr, hvor der ofte broderes en hun og han sammen, gerne ved sø og skov, som på kronhjorteskilderierne. Således et lille skilderi fra 1928 med to dådyr, broderet i oval indramning med sort korsstingsbund og en firkantet træramme. Indramningen er altid meget vigtig og nævnes i arbejdsbeskrivelsen. Det giver et billede karakter at være indrammet, enten af en stofkant, ofte i filt, eller bedre med en træramme. Et broderiforlæg fra nr. 20 i 1931, der viser torsoen af et hun og han rådyr, som er indrammet med en oval sort broderet kant, får denne omtale: Hele Hjortefamiliens blidhed er afspejlet i de store mørkebrune Øjne.

Broderi, korssting på stramaj, af et dådyrpar ved en skovsø blandt nåletræer i et bakket landskab. Motivet svarer nøje til beskrivelsen i Nordisk Mønster-Tidende nr. 1, 1928. Privateje.

I NMT nr. 20, 1919, er der et stemningsfuldt Væg-billede, der først helt kommer til sin Ret, naar det broderes med Gobelinsting, men kan naturligvis ogsaa sys med almindelige Korssting. Motivet er skovsøen med enkelte høje træer, en hankronhjort med stort gevir i forgrunden og hunhjorten græssende bagved. Skovsøen med træer ser ikke ud til at være særlig dansk. Materialerne opgives til at være kanvas og spaltet uldgarn. I stedet for at indramme broderiet med en træramme, størrelse ca. 45 x 60 cm, kan man anbringe en ca. 10 cm bred mørkegrøn filtkant uden om.

Husdyr

De firbenede venner, trofaste hunde, Skovens og Hjemmets gratiøse Dyr, kattekillinger – gerne placeret i en kurv, et par småfugle på en kvist eller et hestehoved hører til kategorien af dyr, der fremstilles uden et stemningsfuldt miljø. Men alligevel fremkaldes stemning hos læseren i den medfølgende tekst til de dekorative Væg-billeder. F.eks. i 1925 står der om et broderi af to grævlingehunde: Hvem kan modstå de to små, bedaarende Grævlingehvalpe, som er ude paa Eventyr paa egen Haand og møder en stor Bille, der ligeledes er ude paa Vandring. Derefter kommer, at den ene hvalp er lamslået af skræk over billen, hvorimod den anden er fuld af mod og med sine løftede forpoter er på vej til at lege med billen. En ganske tydelig morale er indlagt i denne tekst – bliv ikke skrækslagen af, hvad du møder på din vej, men vær energisk og tage kampen op.

I 1935 er der en model, hvor to grævlingehunde, som på det nærmeste ligner de to forrige, atter er på jagt, denne gang efter en sommerfugl. I teksten står yderligere: Daksemand anses ellers for at være et af de klogeste Husdyr, men denne gang svigter Klogskaben. Det æstetiske indtryk hjælpes på vej af følgende beskrivelse: Saavel de ilende Hunde som den pragtfulde Grønsvær, danne en herlig Relief mod den blaa Himmel og gengives med smukke naturlige Farver paa Stramajen.

I februar 1931 gælder det vore firebenene

Venner i Korssting. Smuk naturtro Gengivelse af et Par skotske Terrier, udført i Korssting paa Stramaj kan indsættes i en Pude eller benyttes som Væg-billede. Teksten under billedet omtaler hunden som menneskets mest trofaste ven med sin primitive og hengivne sjæl.

Mønsterforlæg til to skotske terrier – Vore firbenede Venner, som der står i teksten. Nordisk Mønster-Tidende nr. 3, 1931.

Senere på året 1931 får Læserinderne en beskrivelse af vinterens broderier, hvor der fremkaldes en stemning omkring selve broderisituationen: Medlemmer af Familien samler sig om Kakkelovn og Kamin med Haandarbejde og Bøger. De lette og sommerlige Broderier er for længst færdige og erstattes nu af langt større Opgaver, der faar Vinterens lange aftener forkortet betydeligt. Der gengives to korsstingsarbejder, hvoraf det ene viser to kattekillinger, der er overordentlig smuk i Tegningen. ... det henrivende nysgerrige og paa samme Tid ængstelige Udtryk hos Killingerne er meget karakteristiske for Katteslægtens yndefulde Børn.

Samme år bliver der på gentagne forespørgsler fra abonnenter, især dem, der syr korssting, bragt modeller med hundehoveder. En mere trofast Ven kan ikke tænkes end hunden. Klogskab og Vagtsomhed lyser ud af øjnene paa denne Schæferhund. Et hestehoved, også fra 1931, beskrives som det husdyr, der har de fleste venner, den yder sit arbejde både tidlige og silde, når der er brug for dens kræfter. Neden

under hestehovedet vises to små fugle på en kvist med baggrund af blå korssting. Her skrives, Ganske henrivende er disse to smaa Fugle, broderet paa fint Stramaj med flækket Zehyrgarn.

Mængden af broderede skilderier boomer på det nærmeste i NMT fra 1915 og 20-25 år frem. Ofte med en længere tekst, der beskriver stemninger, landskaber og syn på de afbillede dyr. Disse tildeles menneskelige karakteristika, som i høj grad taler til følelserne og er genkendelige fra hverdagen i en tid, hvor halvdelen af befolkningen stadig boede på landet. Og en stor del af den anden halvdel for ikke så længe siden var flyttet fra landet til byen.

Bonde- og landskabsidyl

Beskrivelser til landskabs- og husidyler bliver mere inderlig og vedkommende. Roen og freden på landet fremhæves i forhold til byens støj og larm. Således et motiv fra 1931, benævnt Landlig Idyl. De enkelte elementers karakteristika fremhæves: Skjult mellem Stokrosernes brogede Masser og Træernes lysegrønne Netværk kikker det lille Bindingsværkshus frem med sit grønne Tag og fortæller om en fredelig Tilværelse fjernt fra Byens Støj og Larm. ... vi kan næppe tænke os en smukkere Vægdekoration. ... Det smukke Sceneri er broderet i Korssting på Stramaj, og Uldgarnet gengiver Naturens straalende farver...

I NMT nr. 18 fra 1935 findes denne beskrivelse: Maleriske Møller afgiver altid henrivende Motiver til Væg-billeder og lignende. Tekstens forfatter kommer til at tænke på Holland med klaprende møllevinger og kanalerne. Men egentlig kan motivets hollandske mølle med omgivende huse - og ingen kanal – godt være efter et dansk motiv. Dette vægbillede syes med Moulinégarn.

Efterhånden bliver motiverne mere danske. Et bondehus i bindingsværk med trægavl fra 1931 nr. 14 genkendes til at være fra Sjælland fra. Det omtales som en Sommeridyl i et henrivende Sceneri. Det lille hus skjuler sig i en Dalsænkning. Motivernes fredelige karakter fremhæves yderligere gennem det store forbrug af æstetiske udtryk.

Det stemningsfulde kommer i fuldt flor ved landskabsbillederne. Et skovparti er idyllisk med en betagende Efteraarstemning, hvor Træerne bøjer deres gyldne Kroner ned over den blanke Skovsø, der genspejler Himmelens mange Farver (1935 nr. 25). Farverne udgør en vigtig del af beskrivelserne og er i høj grad med til at fremkalde stemninger og æstetisk forståelse.

Farvetryk af stramajbroderi: Stemningsfuldt Væg-billede med Vinterlandskab. Af Mangel på Plads er det beskaaret lidt paa hver Side. Størrelse 32 x 45 cm. Syes på kanvas med uldgarn i korssting. En å slynger sig gennem landskabet med træer og skov i baggrunden. Nordisk Mønster-Tidende, nr. 24, 1931.

Farvetryk Landlig Idyl. Broderi af bindingsværkshus, skjult bag stokroser, ved å og vej. I den tilhørende tekst fremhæves idyllens forskellige æstetiske elementer. Broderiet udføres i korssting med uldgarn på stramaj. Ca. 40 år senere udsendte Familie Journalen et Tillæg med forskellige korsstingsmotiver, hvor dette motiv er gengivet helt nøjagtigt. Nordisk Mønster-Tidende nr. 13, 1935.

Vinteren er lige så skøn som sommeren, den er frisk og kølig, ... og Sneen, der lyser blændende hvid, undgaar aldrig at gøre indtryk på Mennesker og sætter dem i godt Humør. Dette motiv syes med nordisk uldgarn i korssting og smukt sammenstemte nuancer og måler. 32 x 45 cm.

I 1936 havde NMT en model af et ovalt billede, forestillende en Sommeridyl. Et stemningsfyldt Landskab er vist i den dejlige Solnedgangsteme, hvor rosenrøde Skyer taarner sig op paa en svag violet Himmel. Byens røde Tage skimtes mellem Træerne, og Klokketaarnet strækker sit Spir over de andre Huse. Der hviler en fredfyldt Stemning over det prægtige Væg-billede, der vil virke som et farvestraalende Maleri, naar det indrammes i en bred, forgyldt Ramme. En æstetisk beskrivende tekst, der i høj grad ansporer til at komme i gang med broderiet.

Svenske og norske motiver

NMT viste i relation til dets navn også motiver med scenerier fra Sverige og Norge, idet bladet fra begyndelsen udkom i de nordiske lande – i Sverige ret hurtigt i en svensk udgave. Motiverne er landskaber med nåletræer, sø og røde træhuse. En hestevandingsscene har en rytter i svensk folkedragt (1925 nr. 9). En Dalarpige med det karakteristiske spidse hovedtøj står i døren til et rødt træhus, mens hun kaster korn ud til hønsene foran huset (1931 nr. 19). På billedet over ses et højt rødt svensk træhus med en lade i baggrunden, hvor der på gårdspladsen er anbragt en vippebrønd. Disse er Maleriske og dekorative Vægtæpper. Det nævnes ikke ved hus- og landskabsmotiverne, hvor de kommer fra, ligesom tegnerens eller kunstnerens navn aldrig nævnes. Flere af motiverne med den brølende kronhjort kan lige så godt være i en nåleskov, ved en elv som på fjeldet. Et motiv med en fos, møllehus og beboelshus næsten helt ude i elven kaldes for Et idyllisk Landskab, hvor røgen, der stiger op af skorstenen, lader ane Husmoders travle færden ved Middagsmaden (1935 nr. 3). Over det tilsyneladende mørke billede kaster den strålende Som-

mersol sin glans over det bakkede Terræn. Det anvendte uldgarn råder over en overdådighed af fine nuancer. Det er næsten som om, at motiv og beskrivelse ikke helt hænger sammen, og at forfatteren med sit ordforbrug kæmper for at fremhæve bestemte stemninger og situationer.

Man har et allermødest syn på nabolandet, der kommer frem i beskrivelsen af en husidyl, som hører ind under kategorien huslige sysler. Der hviler en stille og landlig fred over det smukke Interiør (1935 nr. 22). Det beskrives varmt og inderligt med klokuret på væggen, katten der spinder, pigen der kværner kaffebønner, slagbænken under vinduet med den brogede blomst og det åbne ildsted med den vandko-

Farvetryk For fulde Segl, med broderet ramme, alt i korssting med uldgarn, syet på stramaj. Nordisk Mønster-Tidende nr.1, 1935.

gende gryde. Skaaningerne har endnu bevaret de gamle Skikke og Sæder saavel i Paaklædningen som i Hjemmets Udstyr. Budskabet, at det gamle er bedre end den nye larmende verden, træder tydeligt frem i denne idyl. Det er karakteristisk, at kvinderne i disse stueinteriører næsten altid kværner kaffebønner. Det må være en hentydning til, at kaffedrikning er med til at skabe hygge og samvær.

Marinebilleder og topografiske motiver

I NMT 1935 nr. 8 findes et stolt tremastet skibe, der for fulde sejl stævner mod fremmede lande på skumklædte bølger, hvor stormen pisker havet. Et sådant motiv giver minder om Danmark som søfartsnation. Beskrivelsen nævner den urolige forårshimmel, der sammen med skibet danner et malerisk sceneri. Dette fremhæves af den broderede ramme i korssting, der med sine ensartede småfigurer skuffende efterligner de herligt forgyldte Rammer, som med mange Forziringer er værdige Indfatninger af vore pragtfulde Marinebilleder. Det færdige billede måler 44 x 36 cm. Kritik og begejstring følges ad i beskrivelserne.

Modeller af topografi mangler heller ikke. F.eks. Frederiksborg slot i 1931 og Eremitagen i Dyrehaven i 1935. Sådanne motiver er med til at fastholde samfundets struktur med konge, slot og fædreland. Forfatterne skriver om Frederiksborg Slot, at det sikkert vil glæde flittige damer, at de med nål og tråd kan gengive det smukke slot. Det er kendt af alle, men ikke nødvendigvis set af alle.

Der spilles således på alle tangenter for at gøre det vedkommende at brodere skilderierne. Der foregår en bestemt italesættelse – diskurs – af, hvordan landskaber, huse, dyr og mennesker bør opfattes. Man lærer sit land at kende – det er som om flere skolebøger forenes i skilderimotiverne. Der foregår opdragelse og gives dannelse gennem et æstetisk og dominerende billedsprog, som indarbejdes i bevidstheden via det kropslige arbejde – det at brodere – og ved, at motivet bliver til undervejs. Man

glædes over garnfarverne og over, hvor smukt uldgarnet dækker stramajstoffet.

Motivering til at brodere

Hvordan man får kvinderne i gang med at brodere understreges i denne beskrivelse fra nr. 18 i 1935 om Malet Stramaj til Væg-billeder: De smukkeste Motiver er her malet paa Stramaj, saa det allerede forinden Korsstingene sys, viser sig som yndige Billeder med alle de Farver paamalet, som senere dækkes af det bløde Uldgarn. Enten vi anvender dem til Væg-billeder, Puder, Skærme eller lignende vil disse Broderier altid være kærkommen og samtidig give vore Læserinder mange fornøjelige Timers Tidsfordriv. Det er noget selvmodsigende at kalde broderi for tidsfordriv? Men ellers er alle honnørsord brugt her for at give lyst til at brodere skilderier. Det kan ikke undre, at det blev så populært.

Farvetryk af stramajbroderi, Malerisk Væg-billede udført i Korsstingsbroderi. En dansk herregård bag sin portbygning. Den tilhørende tekst overbeviser læserinden om, at hun selv bliver kunstner, når hun med sin hånd fører nålen og skaber motivet, på samme måde som kunstmaleren med hånden fører sin pensel over lærredet. Læserinden har fordelen ved at sidde inden dørs, mens kunstmaleren må stå ude i alt slags vejr og affinde sig med skiftende lysforhold. Nordisk Mønster-Tidende nr. 11, 1928.

Beskrivelse af et herregårdsbroderi fra nr. 11 i NMT 1928 supplerer, hvad der giver lyst til at brodere. Her fortælles, hvor heldig man er ved at få mønster, farver, og materialer overgivet i forhold til kunstneren, der ofte i timevis må stå ude i naturen med sin pensel under skiftende lysforhold. Man føler uvilkaarligt en vis Beslægtethed med Kunstneren, der med sin

pensel fremtryller Naturens skønne Scenerier paa Lærredet. At Synaalen kan gøre dette efter er en Tilfredsstillelse, men ogsaa her kommer det an på Haanden. Personen, der broderer, sammenstilles her med kunstneren. Det giver simpelthen stolthed at brodere skilderier.

NMT fortsatte med at bringe mønstre og motiver til broderede skilderier. I 1941 bringer de således som Tillæg et stort mønsterblad, hvor der er forlæg til landskaber, blomsterkranse og buketter, der kan bruges som betræk til stolesæder og -rygge. De samme motivkategorier fortsatte, og vi møder f.eks. nøjagtig de samme bondehuse med stokroseidyl på store mønster-tillægblade fra 1970'erne, denne gang bragt gennem Familie Journalen.

Undersøgelsen af skilderimodeller i mode- og mønsterblade og navnlig i NMT viser, at de var inspireret af de samme motiver som fandtes i litografi og olietryk. De er stemningsfyldte med enkelte klare budskaber i motivvalget. Det gav dannelse at have dem hængende, og de var med til at opretholde en fælles kristen samfundsnorm omkring centrale moralbegreber. Broderierne gav mulighed for at vise sine

kunstneriske anlæg og en tilfredsstillelse ved selv at frembringe et skilderi, hvis indhold man kan forstå i kendte hjemlige omgivelser.

Det er karakteristisk, at der i mange af motiverne løber enten en å, elv eller vej, der svinger sig gennem landskabet. I hjortebillederne står dyrene altid ved en vej, et vandløb eller en sø. Husene ligger ved en vej eller vandløb. De er symboler på vejen gennem livet, der ikke går snorlige, men altid bugter sig mellem gode og dårlige situationer – mellem godt og ondt. Denne vej må vi alle gå efter vores higen for at nå Paradiset – de idylliske og fredfyldte scenerier – og det gode liv.

Broderifirmaer

Samtidig med, at modebladene bredte sig, etableredes en række broderifirmaer, der solgte stoffer, garner og mønstre. Det ældste, oprettet 1746 som tekstilvirksomhed, og stadig eksisterende er D.M.C. (Dollfuse Mieg-et Compagnie) i Mulhouse ved Strassbourg i Frankrig. Fra 1841 satte de på fremstilling af sy- og broderegarner. I 1871 begyndte Therese de Dillmont for DMC at udgive en række såkaldte biblioteker, der er mønsterbøger for de forskellige syteknikker og med forevisning af en lang række mønstre. Der er ikke megen forskel mellem mønstre og syteknikker fra DMC, de tyske modeblade til de danske modeblade som NMT og Dagmar.

Bibliotekerne kan være i stort eller meget lille format – især lommeformaterne var eftertragtede. Sara Rasmussen, direktice i Magasin du Nord's broderiafdeling og bidragsyder til Der Bazar og La Mode Illustrée, udgav i 1903 et lille mønsterhefter med korsstingsbroderi. Motiverne er hentet fra de gamle mønsterbøger og fra navnekludene med modsatstillede dyr, mennesker, livstræ, geometriske borter og blomster. Saras bibliotek ligner Therese Dilmonts. Ophavsret var stadig et ukendt begreb.

Broderimønstre forekom også som glansbilleder i et tiltalende lommeformat som kort med malede blomster og blade, lagt i en konvolut, hvorpå der står: De bedes venligst re-

turnere disse, naar de er afbroderede. Det var stadigvæk for nogle dyrt at købe farvelagte broderimønstre, og derfor kunne de lånes for et beløb. Det var meningen, at de farvelagte blomster overtegnedes på gennemsigtigt papir. Enten kunne de påtegnes til kulørt syning, eller de kunne omsættes på kvadreret papir til korssting.

Det første broderifirma i Danmark, der fik en vis størrelse er Permin, oprettet 1854 i København. I 1874 kom også et stadig eksisterende broderifirma O. Oehlenschlægers Eftf. (OOE). Begge firmaer har altid købt garner hos DMC foruden i andre firmaer. OOE har bevaret en stor del af deres arkiv, herunder forbilleder, inspirationer og kataloger fra tyske broderifirmaer. De har bl.a. et album Dekorative Vorbilder Band 16, udgivet 1905 af Verlag Jul. Hoffmann i Stuttgart. Mappen rummer 35 tavler med trykte motiver i farver. Motiverne er tegnet og malet af kunstnere. Bl.a. en akvarel af et dansende par i romantiske dragter af professor G. Sturm, trykt hos A. Gattermicht i Stuttgart. Der er et eventyr efter en akvarel af P. Kupka, trykt hos Jul. Hoffmann og en planche med fladedækkende mønstre efter oldtidens mosaikgulve, der er velegnede til at sy som korssting. Desværre er der ikke protokoller bevaret fra 1905, men flere af motiverne kunne sagtens omsættes til korssting.

Farvetryk af Der Tanz Allegori. Efter en akvarel af professor G. Sturm. Fremstillet hos A. Gattermicht, Stuttgart. Forlag Jul. Hoffmann, Stuttgart. Udgivet i album Dekorative Vorbilder XIV. Modellen er beregnet til et stolesæde. Det var populært at udgive album, hvis billeder broderifirmaerne kunne omsætte til broderimønstre. O. Oehlenschlægers Eftf.

OOE har bevaret flere usolgte stramajbroderier, sandsynligvis fra begyndelsen af 1900-tallet, hvor motivet er malet på stoffet og derefter trasseret – lange vandrette sting, der afgrænser motivet. Der er bl.a. trasserede landskaber og stramaj med malede borter, slyngede eller geometriske, og midtermotiv med blomster. Fra 1921 er der et af Thorvaldsens relieffer, malet med sort og grå toner på hvid stramaj. Den var stadig til salg i 1927 og blev gengivet som model i NMT nr. 5 i 1928.

Stramaj med trykt tegning af Thorvaldsens Vinter, beregnet til at brodere med korssting ved at anvende uldgarn i lyse sarte grå nuancer. De helt hvide striber broderes med hvid silketråd, så de kommer til at skinne og giver broderiet et kunstnerisk præg. Teksten i Nordisk Mønster-Tidenden nr. 5, 1928 beskriver motivets hjemlige sceneri med livet inden dørene, den stille tilværelse, hvor olielampen må passes for at lyse op i mørket. Katten spinder foran kvinden. Forlægget er et af Thorvaldsens fire relieffer med hver sin årstid, hvor Vinteren er det sidste i serien. O. Oehlenschlægers Eftf.

Mønster til et tilsvarende motiv findes i NMT nr.11, 1926, med tilhørende tekst: Virkningsfuldt Korsstingsmotiv til Sofapude eller Væg billede, forestillende Thorvaldsens Relief: Efteraar. Teksten nedenunder handler ikke om Thorvaldsen som kunstner og hans valg af motiv, men i en meget sødmefyldt tone skrives om moderen, der tager sig af barnet på sit skød, mens hun længselsfuldt spejder efter manden, der har været i mark og skov, men nu vender hjem. Han er med på billedet sammen med sin

Broderet landskab, korssting på stramaj, der signalerer alt, hvad der opfattes som dansk, når man er på landet. Åen og vejen - livets vej - løber gennem landskabet side om side, til venstre bindingsværkhus med stråtag og Dannebrog på flagstangen. Den store hollandske mølle dominerer i billedet, bagved gemmer sig landsbyen og den hvide kirke med kamtakkede gavle. Køer græsser på den bakkede grønne mark. Svaner i åen og røde blomster ved vejen. Privateje.

hund. Motivet beskrives som stemningsfuldt, der fortæller ...sin egen Historie om det hjemlige Livs Kærlighed og Arbejde. Når man først er kommet i gang med at brodere, vokser arbejdet hurtigt for én. Hvis arbejdet betragtes på afstand ligner det gamle fine Perlebroderier, hvor de bløde, graa Nuancer og de lysende, hvide Rækker skaber det perlebroderede Skær, der er af en egen fornem, kunstnerisk Virkning. Til sidst oplysning om anvendte materialer: mellemfint stramaj, broderet med Zefyruldgarn i grålige og jordbrune skatteringer. De hvide lysvirkninger broderes med hvidt perlegarn. Tidens interesse for at fremhæve kvindens omsorg for hjem, barn og mand træder tydeligt frem i teksten, der samtidig ophæver broderiet til kunst ved at pointere materialernes optiske virkning og deres lighed med gamle perlebroderier.

Andre motiver hos OOE fra 1920'erne er silhuettegninger, sorte på hvid stramaj af landskab med træ, vand og skib, indtegnet i en oval, fra 1923. Desuden af Den lille Havfrue foran den gamle Langeliniepavillon, ligeledes i sort streg på hvid stramaj, indtegnet i en oval, fra 1926. OOE's mærke bagpå fortæller, at de havde forretninger i København, Malmø og Oslo og, at varerne blev fabrikeret i Danmark. Deres bomærke er vikingskibet.

Broderet silhuet, korssting på stramaj, syet med uldgarn. Jægeren er på jagt en tidlig morgenstund. Omkring 1930 var sådanne broderier fremme både hos O. Oehlenschlägers Eftf. og i Nordisk Mønster-Tidende. Privateje.

I et Tillæg til Nordisk Mønster-Tidende nr. 5 i 1931 vises 12 modeller i silhuet-stramaj bro-

derier, hvor det fremhæves i teksten, at de er meget nemme at brodere, idet motivet kun er i sort garn. Baggrunden kan udfyldes med en anden farve garn eller stå frit med den hvide stramajbund. Silhouetbroderier kan bruges på Skamler, til Puder, Tæpper og Løbere. Væg billeder er ikke nævnt. Der broderes med det vaskeægte Belagarn.

OOE har et fransk katalog, hvor pekingeserhunden sidder på velourpuden, meget lig hunden fra Levysohns Berlinerbroderier. De har også Jolles Tapisserie-Katalog Nr. 2, trykt hos Wiener Stick-Kunst-Versätten J. Jollies Studios. Kataloget rummer en række blomstermotiver, der ligner Berliner mønstrene, beregnet til stolesæder, -rygge, tasker, m.m. Der er også figurer i landskaber med inspiration fra middelalder gobeliner. Alt tænkt til, at broderes med korssting på stramaj. Det er svært at afgøre katalogets alder, men sådanne broderier er til stadighed fremstillet helt til i dag. De har været meget populære til stolesæder.

Blomster på en eller anden måde hører dog til de mest elskede motiver. OOE er fortsat med at fremstille dem på stramaj. Til oplysning for kunden er der f.eks. malet på stoffet Style Louis XVI. De købte adskillige Berliner mønstre ved firmaets start i 1874, som gang på gang er genbrugt, hvilket ses af påskrift på tegningerne med kuglepen om stof og anvendelse. Samtidig har mønsteret bevaret sin gamle nummerering.

Håndkoloreret berlinermønster nr. 731 klæbet op på karton. Det stammer fra Broderifirmaet O. Oehlenschlägers ældste periode. Firmaet etableredes i 1874. De tæt sammensatte voluminøse blomster er karakteristiske for berlinermønstrene. O. Oehlenschlägers Eftf.

Et andet populært broderi var de såkaldte sentensbilleder, hvor der stod skriftsteder, leve-regler, citater om forbud eller påbud, som OOE solgte en del af i første halvdel af 1900-tallet. Det var enkle budskaber i et let og tilgængeligt sprog. Her en række eksempler fra OOE's protokol 1924-1934:

Paa Guds velsignelse beror alt.
Frygt ikke tro kun!
Guds Engle Dig bevare
Gud velsigne vort Hjem
Morgenstund har Guld i Mund
Med Gud for Konge og Fædreland
Han som bevarer Dig slumrer ikke
Hilsen fra Danmarks Marstal
Den sidste sætning har sandsynligvis været en form for turistvare.

De fleste sentenser havde et religiøst indhold og hang gerne i indre missionske hjem, hvorimod Med Gud for Konge og Fædreland kunne hænge i et grundtvigske hjem. Sentensers størrelse er en smal aflang type, der ofte fik plads over døre eller ægtesengen. De var enten syet på mørk baggrund med påtegnet syning og guldtråd i fladsyning, eller på kanvas med korssting, omgivet af en træramme, men kunne også være indrammet med glas. Placeringen over fløjddøren mellem dagligstue og storstue eller over døren fra entreen ind til dagligstuen var en tydelig kommunikation af med hvilken holdning og religiøs indstilling, hjemmet skulle betrædes.

Stramaj og kunstindustri

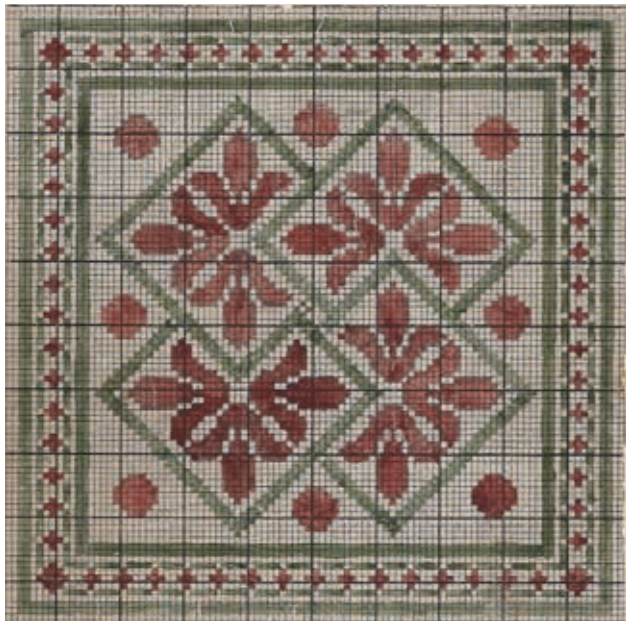
Dame modebladenes succes passede ikke alle borgere i Danmark og slet ikke den akademiske elite. Arkitekter, kunstmalerer og tegnere fra Kunstakademiet i København, der arbejdede kunstindustrielt, kritiserede voldsomt mønstre, motiver og modeller, som de mente, firmaerne hentede i Tyskland, det samme gjaldt materialerne. Kritikerne glemte at fine stoffer og garner i århundrede var købt i udlandet, så det var der ikke noget nyt i. I den nationalromantiske filo-

sofi skulle inspirationer og forbilleder komme fra landets egen fortid, og den danske fortid genkendte kritikerne ikke i modebladene. De tog ikke hensyn til, at hidtil kendte mønsterforlæg som ornamenter og symboler stammer fra oldkirken og den græske oldtid og er almindelig Europæisk kulturarv, også når de forekom på bøndernes brugsting og håndarbejder.

Tre kvinder, Kristiane Konstantin-Hansen, Johanne Bindsbøll og Anna Sarauw, hvor de to første var døtre af anerkendte kunstnere, startede en broderiforretning i 1873, kaldt Boden. I den bedste kunstindustrielle tankegang tegnede medlemmer af familie- og vennekredsen som kunstmalerne P.C. Skovgaard, Konstantin-Hansen og Thorvald Bindsbøll mønstre og motiver. Elise Konstantin-Hansen, Kristianes lillesøster, der selv var kunstmaler, omtegnede motiver til broderi, udover at hun også selv tegnede broderimønstre. Med tidens interesse for det kvindelige og navnlig for, hvad de kunne udrette gennem håndarbejder, var det ikke ukendt for nævnte malere at tegne til den dekorative kunst, som broderiet ansås for at være en del af. En kunst, der ved brug af kendte ornamenter, motiver og symboler skulle vække tanker og følelser.

Mange af Bodens broderier var med korssting på stramaj. Trods kunstnernes nationalromantiske indstilling, tegnede de geometriske borter, slyngede borter og geometriske fladedækkende mønstre. Inspirationerne kom fra mosaikgulvene i Thorvaldsens Museum, København, der er udført efter oldtidens mosaikgulve. I bund og grund er det vanskeligt at se forskel på disse borter og fladedækkende mønstre i forhold til de mønstre, som dame modebladene bragte. Boden udlejede ligesom de andre broderifirmaer deres i hånden farvelagte mønstre, som kunden broderede efter. Mønstrene er tegnet på ternet papir, klæbet op på karton – ligesom Berliner mønstrene – og på bagsiden sidder Bodens stempel og en håndskreven tekst. F.eks. 1 Kr 50 Det Halve godtgjøres ved tilbageleveringen.

De mest berømte motiver fra Boden er til

Håndkoloreret geometrisk mønster fra broderiforretningen Boden, klæbet op på karton. Bagpå stemplet K. Konstantin-Hansen & I. Bindesbøll, Østergade 50, 1. København K. Med hånden er skrevet: 1 Kr. 30. Det halve godtgjøres ved Tilbagelevering. Boden fremhævede deres kunstneriske virksomhed, som de anså for at være en modsætning til Nordisk Mønster-Tidende, andre modeblade og broderiforretningers mønstervirksomhed.

puder og forestiller dyr. Kun et dyr på hver pude, ingen scenerier ligesom på modeller i NMT. F.eks. P.C. Skovgaards hjort, Thorvald Bindesbølls rødspætte. Elise Konstantin Hansen tegnede græske figurer, ofte i bevægelse, og

Pude, tegnet af Elise Konstantin-Hansen (1858-1946), søster til Kristiane, der var med til at etablere Boden. De var døtre af kunstmaler Constantin Hansen (1804-1880). Pudene er syet på hvidt uldjava, og broderet med korssting i sort uldgarn. Den klassiske figur er tegnet løbende med sin lanse og sit skjold. I hjørnerne let stiliserede blomster. Privateje.

Susette Holten, datter af P.C. Skovgaard og søster til Niels og Joakim Skovgaard, tegnede ligeledes figurer til puder, f.eks. en flyvende stork med en siddende putti, der trutter i et horn – en hentydning til historien om, at det er storken, som kommer med de små børn. Hun tegnede desuden blomster og træer til broderier i stramaj.

Clara Wæver overtog i 1903 tegninger og modeller fra Boden, da den lukkede. (se Introduktionen)

Til 1800-tallets folkelige bevægelser hører den kunstindustrielle, der opstod omkring 1800 med inspiration fra den tyske 1700-tals filosofi. Bevægelsen fortsatte fra 1950'erne i dansk design. Kunstindustrien var i første omgang båret af den akademiske elite, der ønskede et samarbejde mellem kunst, håndværk og industri ud fra tankegangen, at beåndet kunst indvirker på beskuerens mentale tilstand. Ånden kan udtrykkes i møbler, brugs- og pynteting, når vel at mærke en kunstner har tegnet forlægget. Bevægelsen havde et opdragelses- og dannelses perspektiv. De socialistisk fremstormende "masser", skulle opdrages til at blive nyttige samfundsborgere og deltage i demokratiet.

Etablering af Boden, Clara Wæver, Håndarbejds Fremme (1928) og Højskolernes Håndarbejde (1934) skete i dette perspektiv. De var alle præget af den grundtvigske oplysning og højskole og af husflidsbevægelsen. Problematikken mellem danske og tyske forlæg kommer tydeligt til udtryk i nedenstående citat, skrevet i 1877 af den initiativrige gårdmand, digter og højskoleentusiast Mads Hansen fra Vester Skjerninge på Sydfyn:

Og Folk, især Kvinderne, der nu saa gerne pynte lidt op i Huset, og det er meget priseligt, naar det gjøres med Smag. Vi har til dette Brug et overmaade godt Udvalg af gode og forholdsvis billige Billeder, baade Lithographier og Oliefarvetryk efter vore bedste Kunstnere. Et enestaaende stort Billede af Frederik den syvende, Grundtvig eller hvilke andre man nu helst ønsker, er langt smukkere i en Stue end hele Snese af jammerlige tyske Godtkjøbsbilleder. Jeg vil raade enhver Husmoder, som

vil have en smuk Stue, hvor det kan være hyggeligt for hende og hendes kjære at bo, at tage alle de tyske Billeder, hvis saadanne findes på hendes Vægge, og kaste dem i Kakkelovnen ... det er ikke Had til Tyskerne, der siger mig til, hvad jeg her skriver, det er ikke fordi Billederne er tyske, at jeg vil have dem brændte, nej, skulde der imod Formodning findes et virkeligt godt tysk Billede, lad det da hænge, men Sagen er, at der findes næsten ikke et eneste godt blandt de mange af disse, der sælges her i Landet. (Mads Hansen: Gaardmandsbogen, 1877, s.62-63).

Husmoderens rolle med at gøre boligen til et hjem og hendes omsorg for familien nævnes. Hun må ikke lade sig påvirke af de billige tyske billeder, der er trivialiseret gennem omtegninger, omsat til andet materiale end det oprindelige maleri eller tegnet af ikke akademisk uddannede kunstnere/ malere. Det spillede alligevel en rolle, at der efter 1864 var et stort had mod det tyske.

Tilsvarende holdninger kommer til udtryk i Vore Damer, (se side) Ved siden af de før nævnte "kunstneriske" broderifirmaer, arbejdede de store firmaer som Permin og OOE også med anerkendte kunstnere og tegnere, men det har "de kunstneriske" ikke villet se. De anklager de store firmaer for at bruge udenlandske forlæg, som ikke tager udgangspunkt i danske almuebroderier.

Det er den samme dom, der har ramt "Broderede Mesterværker". Den er udtryk for en kulturkamp mellem to fløje i samfundet, de borgerligt prægede og de socialistiske (Rykind-Eriksen, 2015).

Idyl og moral – nyt syn på broderede skilderier

Gennem udstillingen "Broderede Mesterværker" og teksterne her i bogen, har vi søgt at indkredse problematikken ved at påpege udviklingsforløb for stramajbroderi, inspirationer til motiverne, der har et langt forløb fra almanakker, Nederlandske malere, 1700-tallets hyrdescener, 1800-tallets litografier og olietryksbilleder til deres forenkling i stramajbilleder. En interessant rejse, hvor hjemlighed, familiehygge, relationer mellem mor-barn, dyr og mennesker er fremtrædende, krydret med interesse for det nationale, idylliske og uberørte landskaber. For arbejderne i by og på land udtrykte de drømmen om ønskværdige forhold. Tradition og motiver er for en stor del hentet i Tyskland og Nederlandene, hvilket ikke spillede den store rolle for køberne af mønster og materialer. Det var acceptabelt, når købet skete gennem et dansk firma.

Industrialiseringen af trykteknikker hjalp processen på vej, hvor kvinder fremhævede deres individualitet gennem broderier og valg af motiver. Der var nok at vælge imellem, så den enkeltes æstetiske smag kunne tilgodeses lige fra det meget idylliske og stemningsfulde til det mere grufulde med brølende hjorte, voldsomme bølger, brusende elve og truende skyer. Trods interessen for at fremstille genkendelige hjemlige scener og husidyl, spilles der på kontraster i form af motiver og æstetiske beskrivelser, der ikke altid passer til det omtalte motiv.

Broderet skilderi, stramaj og korssting, efter Anna Ancher (1859-1935): Pigen i Køkkenet. Korstingsbroderiets talte syning over 2x2 tråde gør det vanskeligt at overføre maleriets nuancer, skygger, lysforhold og detaljer. Der kan ikke på samme måde som i den påtegnede kulørte syning sys schatteringer, hvor farver og sting danner bløde overgange. Privateje.

Kontraster er med til at fremme interesse for motivet og broderiarbejdet, og samtidig vækker kontraster følelser og angiver stemninger.

I de forskellige motiver og kategoriseringer er der gemt megen pædagogik og moralbegreber, som fremhæver de normer, som velfærdssamfundet er opbygget på i 1900-tallet. Hidtil har det været en antagelse, at kvinder disciplineredes gennem broderi til en pligttopgfyldende og underdanig rolle. Vores undersøgelse af de "Broderede Mesterværker", understøttet af

teksterne i Nordisk Mønster-Tidende, viser, at den broderende person ansføres til at engagere sig i motivets udsagn og gennem broderiarbejdet internaliserer det i sin egen selvforståelse. I broderiernes motiver hentes megen viden om, hvilke moralbegreber, det almene menneske går ind for.

Dette synspunkt har betydet mere for de broderende end elitens kritik af trivialisering og forenkling af forbillederne.

Anvendt litteratur:

- Allen, Alistair & Hoverstadt, Johan: The History of printed Scraps, London 1990.
- Andersen, Mikael: "Öldrucke und andere frühe Ansätze zu der trivialen Wandbildproduktion in Dänemark", Ethnologia Scandinavica 1985.
- Andersen, Mikael: Olietryk. En folkelig billedform. Udg. af Odder Museum 1990.
- Berefelt, Gunnar: Bild för Alla, Stockholm 1984.
- Bringéus, Nils-Arvid: Bildlore, studiet av folkliga bildbudskap, 1981.
- Brückner, Wolfgang: Das Bilderfabrik (1845-1973), Frankfurt am Main 1973.
- Faurholt, Estrid: De kære små billeder. Fra Legolands glansbilledsamling, u.år.
- Grølsted, Esther og Rykind-Eriksen, Kirsten: "Broderet – fileret. Håndarbejder i Klunkehjemmet", Nationalmuseets Arbejdsmark, 1997.
- Grølsted, Esther og Rykind-Eriksen, Kirsten: "Laura Aller, Nordisk Mønster-Tidende og broderier i Nationalmuseets Klunkelejlighed", Museernes Dragtjournal nr. 13, 2015.
- Hess, Carsten: "Sofapuder og klassekamp", Folk og kultur 1976.
- Hess, Carsten (red.): "Den ideologiske husflid", Arv & Eje 1980.
- Hvidberg, Eva (red.): Det disciplinerende sting, Greve Museum 1995.
- Kildegaard, Bjarne: "Væg billedet og boligkulturen", Arv & Eje 1981-82, udg. af Dansk Kulturhistorisk Museumsforening.
- Kragelund, Minna: "Sømmelige piger", Fortid og nutid 1990, 1.
- Pieske, Christa: Bürgerliches Wandbild 1840-1920, Göttingen 1975.
- Rykind-Eriksen, Kirsten: Griffe, hejre og ulve. Nyt syn på design og møbelindustri 1830-1930, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 2015,

Udvalgte årgange af Nordisk Mønster-Tidende og Familie Journalen.

Stoffer og garner

Af Kirsten Rykind-Eriksen

Mangfoldigheden af stoffer og navnlig af garner er stor inden for håndarbejdets område. Betegnelser har skiftet i tidens løb, og firmaer har ofte givet deres garn et særegent navn, der ikke har at gøre med selve garntypen. Nye stoffer og garner er kommet til, andre er forsvundet. Derfor gives en lille oversigt over de mest anvendte stoffer og garner til de "Broderede Mesterværker". Udgangspunktet er betegnelserne i Nordisk Mønster-Tidende fra omkring 1900 og til 1950. Til stramaj anvendes altid uldgarn, da det ligger pænt på stoffet og dækker dets åbne karakter.

Stramaj

Stramaj eller kanvas er det mest anvendte stof til de "Broderede Mesterværker". Det er et stof med åben trådstilling, hvor trådene er samlet to og to både i kæde og skud, hvilket gør det velegnet til at brodere de talte korssting på, som går over to tråde i højden og to tråde i bredden. Stramaj er fremstillet af hellinnede garner, dvs. at hør-garnet er ens både i kæde og skud, vævet i en lærredsbinding. Stramaj fremstilles i mange finheder.

I løbet af 1900-tallet er meget stramaj fremstillet i bomuldsgarner, da de kan spindes mere jævnt end hør-garnerne. For at give stoffet den

Bagsiden af et påbegyndt stolesæde i ettrådet hvid stramaj. Modellens navn eller stil er ofte trykt på stoffet, her Style Louis XVI. O. Oehlenschlägers Eft.

stive karakter, bliver bomuldsgarnerne appreteret – får en limopløsning. Stoffet væves af våde med appretur gennemtrængte garner, som tørres efter vævningen, hvorved stoffet stramaj får den stærkt appreterede karakter, som det bør have. Derfor kan der i visse kvaliteter findes rester af appreturlimen stivnet mellem trådene.

Stramaj kan også være ettrådet, dvs. bestå af en grov lærredsbinding. På denne type stramaj sys ofte arbejder, der udføres med gobelinsting.

Uldjava

Uldjava og det lidt billigere uldpanama er stoffer, specielt fremstillet til broderibrug. De væves helt kvadratisk, dvs. med nøjagtig lige så mange kæde- som skudtråde pr. cm. Garnet til uldpanama spindes af shoddy (opkradset) og uld, mens garnet til uldjava fremstilles af fin, ny uld.

Etamine

Etamine fremstilles af bomuldsgarner. Det er et let, ofte gennemsigtigt lærredsvævet stof, hvor kæde- og skudtråde slynges om hinanden, så de og skudtrådene låses fast og ikke kan glide. Etamine var meget udbredt til broderier i første halvdel af 1900-tallet, da det er nemmere at tælle i til korssting og tællesyning end hørlærred.

Zephyrgarn

Zephyrgarn er firetrådet og spundet af fin merinould, der fremtræder som en blød, smidig og fyldig vare. Men det er ikke så slidstærkt, fordi trådene er løst spundet, og farverne omkring 1900 havde en tendens til at falme meget. Garnet kan flækkes, f.eks. til finere syning som petit point.

Nordisk garn

Nordisk garn er firetrådet og spundet af cross-bred engelsk eller australsk uld, har også

Garnkort, Nordisk Garn, 1925. O. Oehlenschlägers Eft.

Garnkort, Nordisk Garn, 1925, rummer godt 500 forskellige garnnumre. Oehlenschlägers Eft.

et fyldigt udseende, men er lidt grovere og mere slidstærkt end zephyrgarn.

Castorgarn

Castorgarn er et grovere zephyrgarn, ligeledes firetrådet. Det anvendes især til grovere stramajarbejder som gulvtæpper og -løbere.

Moulinégarn

Moulinégarn kaldes også Amagergarn, eller DMC garn. Det er fremstillet af bomuld, der er

merciseret, så overfladen bliver glat og minder om silke. Det er fire- eller sekstrådet, tvundet sammen i et løst drej, hvilket gør, at garnet kan flækkes og deles fra to til fem tråde til et garn. Derved kan man opnå den tykkelse og effekt, man ønsker at brodere med.

Korssting

Til skrå korssting tælles to tråde i højden og to tråde i bredden, hvorover der sys et skråt sting, altid fra venstre mod høje. Stinget gøres færdigt ved at sy tilbage fra højre mod venstre. Der kan sys en række skrå sting på en lige række, hvorpå der syes tilbage.

Det er lettere og hurtigere at sy korssting, når der først trækkes vandrette tråde efter motivets karakter og derefter syes det skrå sting fra højre mod venstre. Denne for hedder trassering.

Trasseret broderi. De vandrette tråde er trukket de steder, der udgør motivets bund. Motivet, blomsterne, er trykt på stoffet, som er ettrådet stramaj. Mange broderier solgtes som trasserede. På denne måde var det hurtigere for kunden at gøre broderiet færdigt. O. Oehlenschlägers Eft.

Gobelinsting

Gobelinsting er helt tæt siddende skråsting over en tråd, hvorved motivet ser mere "udfyldt" ud end, når der broderes med korssting. En del af de brodere skilderier i Nordisk Mønster-Tidende fra 1900-1940 kunne også sys i gobelinsting, der giver skilderiet karakter af at være vævet.

Om motiverne, med skilderieks:

Af Hans Vilhelm Bang, kurator

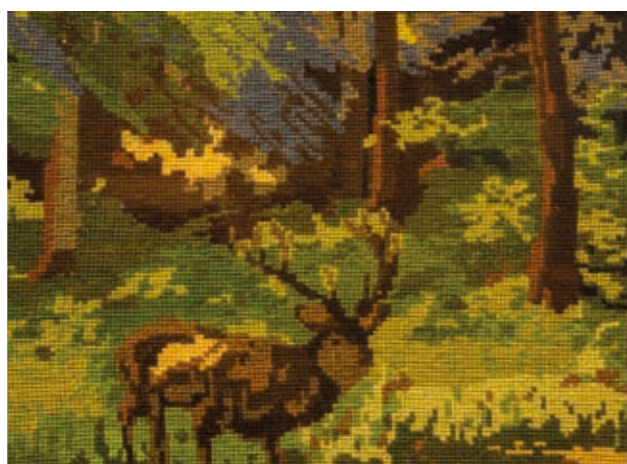
Nedenstående er et forsøg på at skabe en håndterlig kategorisering af korsstings skildrierne. Men det må understreges at det kun er en flig af de mange motiver, der gennem tiderne har fundet deres eget udtryk i korsstingsbroderier og at de her viste eksempler er indsamling i det syd- og sønderjyske område.

A: Landskabet:

Optræder i to grundlæggende former og udtryk:

Det første er den uberørte romantiske natur og den anden er naturen som nabo til mennesket - dvs. den berørte natur. At være i pagt med naturen, eller det guddommelige, fandt sine smukkeste udtryk i malerkunsten omkring år 1800. Naturen er ikke bare vist som tilfældig baggrund, men også som en del af menneskelivets omstændigheder og optræder derfor i skildrier fra bondelivet. Landskabets betydning som sindets refugium og "Guds fri natur", modsat det kultiverede landskab, hvor mennesker finder deres udkomme eller sulter på grund af manglen herpå. De nationale landskaber i malerkunsten blev også til broderede skildrier og fra omkring 1830 gik danske malere i gang med at male landskaber som rammer om erindringssteder (citater fra Nationale Symboler i Det Danske Rige 1830-2000, Inge Adriansen, 2003) - Jylland og den jyske hede var i fokus, senere findes disse nationalt orienterede billeder i Kunstnergaven til Sønderjylland. I bogen om kunstnergaven (1995) beskriver kunsthistoriker Birgit Jenvold, mange af disse naturbilleder således: "Den danske sommer med dens solskin, grønne enge, marker med høstakke, det bakkede landskab med dybe fjorde, stråttækte bøndergårde og oldtidsminder. Flade strande kærtegnet af bølger, Lyds der glimter som guld i bøgeskovens kroner." En beskrivelse der også kan gælde mange af de dansk orienterede skildriers natur motiver

B: Andagtsskildrier:

Det religiøse stilleben billede.

Rosen (kærligheden), det levende lys (Gud) og ordet (Bibelen) er ofte elementer som symboler på den kristne tro i de mere religiøse billeder. De gik fint sammen med de broderede bibelsentenser, der engang fandtes hos troende rundt i landet. Nogle gange er biblen slået op (der bliver læst aktivt i den), andre gange ses den lukket, men med det latinske kors på omslaget. Det fortæller, at der er tale om ord for forklaringer af verden i Bibelen og om ejerens Gudstro. Lyset/lysestagen fortæller, at Guds rige er lyset. Det første han gjorde, efter at have skabt himmelen og jorden, var at tænde lys i mørket. Motivet ses i mange former, men altid med de tre elementer samlet, dog med forskellige baggrunde, - f.eks. et vindue. Skildriet bevidner, at i dette hus er vi troende, ligesom bibelcitater og sentenser af kristen karakter, broderet og hængt i relevante rum, gjort det tidligere. Bliver stadig givet væk i forbindelse med særlige begivenheder i forhold til kristendommen - som dåb, konfirmation og bryllup.

C: "Drømmen om – der var engang nostalgien"

Landskabet som bearbejdet natur og hvorfra vi høster til livets opretholdelse, er motiv for mange skildrier: Det "gode gamle" landbrug, arbejdets intensitet og ro, det meningsfulde hårde arbejde i jorden og på gården. Skæbnens gunst eller ugunst for familiens overlevelse. De eneste, der er herrer over naturen, er bonden/landmanden! Mange motiver er lånt fra mellemeuropæiske kunstneres malerier såsom, J. F. Millet fra Frankrig. Her som eksempel: J. F. Vermehrens Sædemanden fra 1859 - efter Millet og næppe fundet på dansk mark! I Inge Adriansens værk "Nationale Symboler i det Danske Rige 1830 - 2000" skriver hun om netop J. F. Vermehrens sædemand: "Billedet af sædemanden der sår korn på sin nypløjede mark, således som hans forfædre har gjort det i århundreder, kan ses som et udtryk for, at bondestanden var samfundets bærende lag. Det var sådanne

mænd, der blev gjort "frie" gennem landboreformerne". En betragtning der kan gælde mange af skilderierne af bondens hverdagsliv.

D: Det nationale:

våben, omkranset af Dannebrog har Inge Adriansen følgende at sige: "Det er et klassisk sofapude-betræk med rigsvåbenet i den lille udgave draperet af to dannebrog med splitter omgivet af egeblade. Det er således statsvåbenet og statsflaget omkranset af blade fra det træ, der blev opfattet symbol på landets og fyrsteslægts styrke og ælde. Pudestykket må være fra 1900-tallet, men bruger en ikonografi fra 1800-tallet. Især i tiden omkring og lige efter Genforeningen var motiver af denne art populære."

Danske slotte, Koldinghus, steder med Dannebrog (Dybbøl, hus eller Rebild for at nævne nogle få) og Dybbøl Mølle ses på mange motiver. Hermed understreges hjemmets nationale tilhørsforhold. Som det udtrykkes på tavlen nedenfor, der stadig er placeret på Dybbøl Mølle:

Digtet skrevet i 1872 af den islandske præst Thordur Thomasson (1871-1931).

De nationale motiver findes i mange forskellige kvaliteter og udtryk, men med samme mening, at give gæsten i huset eller familien sikkerhed for ejerens hengivenhed overfor nation, tradition og historie. Genforeningen i 1920 afstedkom en bølge af skilderier og andre visuelle symboler på landsdelens hjemkomst til Danmark.

I forbindelse med broderiet af det lille Rigs-

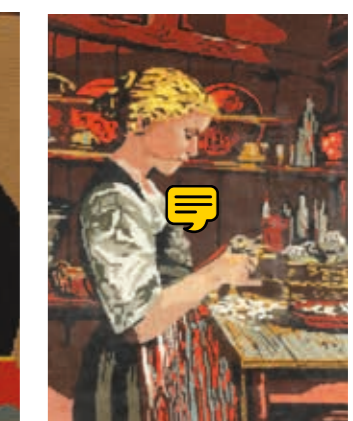
"Efter Anden Verdenskrig blev der ligesom efter de Slesvigske Krige lavet tekstiler til udsmykning i hjemmet med erindringer om krigen. Et broderifirma (Clara Wæver) udsendte i 1950'erne et mønsterforlæg til et stort vægbillede med talrige navne, sentenser og små ikoner for besættelsesmagten, modstandskampen og de allierede styrker (dog ikke de sovjet-russiske). Broderiet blev gengivet i ugeblade og var til salg gennem et par årtier". Citat fra afsnittet Frihedskampen som et entydigt symbol, i Nationale Symboler i Det Danske Rige 1830-2000, af Inge Adriansen. (2003)

E: Fra maleri til broderi:

Central står de broderede skilderier som er broderet ud fra oplæg skabt med baggrund i klassiske malerier fra renæssancen til vor tid. Ønsket om at kunne eje et klassisk værk, endog genskabt af en selv var i mere end 100 år stort hos mange. Derfor kan der nævnes en række eksempler på både mønstre skabt ud fra klassiske motiver, ældre og nyere samt ud fra store berømte gobeliner fra Musée de Cluny o

Paris. I begge tilfælde er det interessant at se hvorledes det oprindelige værk transformeres til tælleværk på stramaj, med farver der ofte kan matche originalen, - format, udsnit m.v. kan dog være ændret af hensyn til det endelige salgsmateriale. Hvor det har været muligt sammenstilles det broderede skilderi, med originalen!

Thomas Gainsborough (maleriet: Den blå dreng), Thomas Lawrence (maleriet: Master Charles William Lambton), Tizian Vecellio (ma-

leriet: Kvinde med frugtkurv), Jens Juel (maleriet: Selvportræt), den franske Jean-Honoré Fragonard (maleriet: Souvenir)samt Albert Anker(Schweitz 1831-1910, maleriet: Den lille kartoffelskrællerske) har leveret motiver til broderede skilderier. For at nævne nogle eksempler der kan ses på udstillingen. Andre har også dannet forlæg til skilderier: L. A. Ring, Otto Bache, Anna Ancher, Michael Ancher, P. S. Krøyer, Rembrandt m.fl.

Broderier på mønster fra gobeliner:

På Musée de Cluny i Paris hænger der en stor samling af de fineste gobeliner, mange i Millefleur udførelse, dvs. fin og detaillert blomsterbaggrund (kan læses som udtryk for den kristne tro), og med middelalder/renæssance (1400-1500-tals) motiver af sekulært indhold. Dette var det højere (eller et andet udtryk) borgerskabs billeder og fandt kun sjældent vej til jævne borgere. Men i perioder kunne man på mange museer købe udvalgte stramaj mønstre med alt tilbehør og dermed få en Millefleur "gobelin" i sit eget hjem. Kendetegnet for denne type stramajbroderier af høj kvalitet er, at ansigter og hænder oftest er broderet (evt. forbroderet) med petit point-sting, for at øge udtryksfuldheden i detaillien.

Borgerskabet har siden 1600-tallet haft genremaleriet og dets udvikling for sig selv. Med opblomstringen og "kopieringen" af malerierne, fra omkring 1900, til stramajmønstre, har også mindre bemidlede mulighed for at have "kunst" hængende.

Man må huske på, at kunstnere altid har set

hvad andre kolleger fandt på-måder og metoder, motiver og fortællinger, farver og komposition. Så der er ofte tale om alt lige fra visuelle citater til egentlige efterligninger af hele billeder, -næsten kopiering! Inden masseproduktionsmulighederne.

F: Delfter billederne/de nederlandske interiørmotiver:

Interiører fra flamske/nederlandske malerier er et yndet motiv, ofte med en broderende kvinde, sjældnere med en læsende kvinde i nærheden af den bedste lyskilde, vinduet. Men dog altid kvinder der er optaget af dagens ger-

ninger. Måske kan man være heldig og finde et skilderi med to personer, eksempelvis den unge mand der hjælper kæresten(!) med at holde garnet. Motiv og genre ses også som interiørskilderier med amagermotiv (hollandske indvandrere) eller Fanø interiør.

Disse varierende motiver, som tilhører genre - maleriets område, handler oftest om hverdagsliv og situationer. De havde deres storhedstid i det 17. århundrede. De stammer fra Nederlandene og spredtes mod nord i Europa. De blev betragtet som ydmyge skildringer, som nogle af malerne brugte som afsæt for de mere accepterede udtryk såsom historiemalerier eller malerier med bibelske eller mytologiske scener, motivet ændredes men metoden ikke! 1600-tallet udviklede det franske Akademi et malerihierarki efter motiv og den nederlandske kunstner og skribent Samuel van Hoogstraaten (1627-1678) opdelte malerierne i tre kategorier. Stilleben var den laveste kategori, idet de "kun" byggede på direkte observation og håndværksmæssig kunnen Historie maleriet var den højeste kategori, fordi man mente at de krævede mere malerisk forestillingsevne. Denne opdeling har fulgt genremaleriet siden. Genren blev etableret af den flamske maler Pieter Breugel den ældre (1525-1569). Han tilførte genren både satire og åndfulde kommentarer til skildringer af hverdagslivet. Senere kom Frans Hals (1580-1666), der regnes for en af pionererne indenfor genremaleriet. Mange af hans malerier indeholder karakterer, der synes at komme fra det komiske teater, og ofte kan opleves som værende rekvisitter i fortællingerne.

Nederlandsk malerkunst oplevede en gylden tidsalder i det 17. århundrede med en rigdom af stil, motiv og emner. Malerierne er udført i en høj grad af teknisk raffinement, optisk og perspektivisk sofistikeret samt en ofte sublim levendegørelse af stemninger. Maleren Pieter de Hooch (1629-1684) kom fra Delft ligesom Johannes Vermeer (1632-1675), og derfor fik en del af genren navn efter byen Delft. Sammen med Harlem-maleren Jan Steen (1626-1679) skabte de også mere moralske skilderier,

hvor de inddrog kunstnernes viden og forestillingsevne i den måde, de beskrev detaljerne i skilderierne fortællinger. Dette lå tæt på det købedygtige publikums smag.

I løbet af det 18. århundrede faldt interessen for genrens popularitet til fordel for store, mere dekorative skilderier. Nogle af genrens temaer tages dog op af f.eks. franskmænd Jean Honoré Fragonard (1732-1806). Man kan sige, at han kunne gøre beskueren af hans værker til en form for voyeur, en kigger ved denne kun betragter glimt af den "forbudte" passion.

Bevæggrundene for at vælge bestemte broderier/ mønstre er svær af dechifrere. Kun gisninger kan gøres. De fleste skilderier er kommercielt fremstillet og de, der har broderet dem, ofte anonyme kvinder. Mønstersortimentet har dog haft en vis indflydelse på valg af motiv og har sandsynligvis været udslagsgivende for valget. Det er givet at motivvalget har været og sikkert fortsat er forskellig.

G: Nutiden:

I 1960'erne og frem blev motiverne ofte relateret til f.eks. en filmplakat om den sorte hingst

og den unge kvinde eller ung pige i blomsterhav. Men en nyromantisk og ekspressiv stil indfinder sig. Farverne ændres, og der er nu langt mere fart over motiverne. Andre motiver er den guitarspillende unge pige og lignende. Dette ses samtidig med at broderiforretningerne bliver færre og færre fra midt 1990'erne for til sidst at forsvinde som selvstændige butikker. Broderier bliver en del af hobbybutikkerne eller efter internettets fremkomst forsendes de som broderipakker eller mønstre som postordre.

I dag kan man på www.pinterest.com se nye mønstre til stramaj broderi såsom Skriget af Edvard Munch, samt meget andet spændende. Til brug for at skabe egne mønstre kan man benytte en applikation til computer eller smartphones. På nettet er der tusindvis af fascinerende billeder, nye som gamle og der kan man finde nye inspirerende udtryk.

H & I: Jagt og stilleben

Jagtbilleder må høre hjemme i herre værelset, men kommer ud af genren Stilleben som havde sin glansperiode fra ca. 1530 til 1890. Jagtbilleder kunne være billeder af jagten, trofæet eller en egentlig stilleben komposition med skydevåbnet, jagttaske og det skudte vildt, samt evt. frugt eller brød. Denne billedtype flugter traditionen i udviklingen af stilleben billeder.

Stilleben er en genre der kommer fra det 16. århundredes Frankrig og bestod af opstillinger – oftest på borde, konsoller eller lignende, af farveprægtige blomsteropsatser, fornemt gallataffel, herlige markedsfrugter i opsats og fornemt dækkede borde. Stilleben i form af plante – eller fremstilling af redskaber på alterborde og blev til en selvstændig genre i løbet af det 17. århundrede. Mestre inden for genre kommer bl.a. fra Tyskland, Italien, Frankrig og Nederlandene fra det 1. Århundrede og frem.

J: De andre:

Illustrationer fra blade og bøger kunne også benyttes, som dette eksempel på broderi efter illustration fra Christian Winthers Rejsen til Amerika(1836) som selvstændig bog 1900, ud-

ført af satirikerer Alfred Schmidt. Det vel nok mest kendte skilderi- som også ses i mange former og udtryk - men for det meste med dette motiv om rejsen fra land til by!

En diverse gruppe er eksempler på de mange stilleben skilderier af blomsterbuketter i kobberkar, kander og som ses i forbindelse med skilderier fra bøndergårdenes gårdspladser-dekorative elementer som stadig ses i hjemmene. Ofte er de broderet på hvis stramajbund og er motivmæssigt i udkanten af broderede mesterværker.